

Olav Tryggvesons fald og Venderne.

AF

SVEND ELLEHØJ

I opfattelsen af Olav Tryggvesons sidste kamp, sagaernes slag ved Svolder, og de hertil knyttede begivenheder fulgte historikerne længe den sene islandske overlevering, især således som denne var udformet i Snorres blændende skildring. Rigtig nok fremkom A. D. Jørgensen allerede 1869 med adskillige indvendinger, idet han navnlig så det som kritikkens opgave at veje »forholdene, der fremkaldte sammenstødet . . . og følgerne af den afgørelse, det førte til,« mens han hvad selve slaget angik veg tilbage for at tage afstand fra de klassiske fremstillinger: »Kampens enkeltheder vil vi aldrig få nogen anden eller bedre underretning om end den, der kan hentes af de norske kongesagaer og tildels af Saxe . . .«¹

Når Adam af Bremen henlagde stedet for slaget til Øresund, kunne A. D. Jørgensen ikke følge ham: »skøndt meget kunde tale for at tage hans beretning for den pålideligste, lader dette sig dog ikke gøre overfor kvaddenes bestemte navn (Svolder), og de senere historieskriveres overensstemmende vidnesbyrd om, at dette sted lå ved den vendiske kyst.«²

Først med Lauritz Weibulls epokeskabende arbejde »Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000« (1911) bragtes forskningen ind på afgørende nye baner i denne som i så

¹ A. D. Jørgensen: Svolderslaget og Tidsregningen i den norske Kongerække, Årb. f. nord. Oldk. 1869, 283.

² Ibid., 300.

mange andre henseender. På visse punkter kunne Weibull bygge videre på A. D. Jorgensens iagttagelser, men først her droges konsekvensen fuldt ud, og afgørende var den skarpsindige udredning af traditionsudviklingen, idet Weibull viste, hvorledes flytningen af slaget fra Öresund til Svolder ved den vendiske kyst medførte en forskydning af forudsætningerne for kampen. Af denne grund måtte man skænke de ældste kilder, navnlig Adam, størst tiltro, hvilket jo iøvrigt også var rimeligst ud fra almindelig kritisk metode. De samtidige skjaldekvad betragtede Weibull med nogen mistillid »på grund av skaldediktningens hela art med dess genomgående falska perspektiv,«¹ men det påpegedes, at ingen af de samtidige kvad modsagde de hovedtræk i begivenhedsforløbet, som ifølge Weibull måtte anses for historiske.

Denne nye opfattelse fik dog ikke lov til at stå uimod sagt; navnlig drog Finnur Jónsson straks i ledning mod den, idet han foruden sagaerne påberåbte sig skjaldene, hvis udsagn efter Jónssons mening undergravede Adams autoritet og beviste den gængse opfattelses rigtighed.²

Jónssons argumentation for slagets forlæggelse til Svolder var dog i det hele svag, og det var en let sag for Weibull at tilbagevise den.³ Ydermere er Weibulls opfattelse på dette punkt blevet understøttet ved Ove Mobergs undersøgelser ud fra Ernst A. Kocks resultater, som på afgørende punkter bryder med Finnur Jónssons tolkninger af skjaldekvadene⁴.

¹ Kritiska undersökn., 131.

² F. Jónsson: Hvor faldt Olaf Tryggvason? (Dansk) Hist. Tidsskr. 8. r. III (1910—12), 184 ff.

³ L. Weibull: Historisk-kritisk metod och nordisk medeltidsforskning (1913), 62—76.

⁴ Ove Moberg: Slaget vid Svolder eller slaget i Öresund? (Norsk) Hist. Tidsskr., bd. 32 (1940). Her (s. 5—10) også kritisk oversigt over den senere litteratur. Til Mobergs litteraturoversigt skal dog føjes Johan Schreiner: Olav Tryggvasons siste kamp, Festskr. t. Hjalmar Falk (1927), 54—77. Schreiner stiller sig hvad slagets lokalisering angår på Jónssons side, men interesserer sig iøvrigt navnlig for slagets indre- og ydrepolitiske baggrund. I fortsættelse af Lauritz Weibulls undersøgelser falder Curt Weibulls behandling af slaget i Sverige och dess nordiska grannmakter (1921).

Det tør vel herefter siges, at kvadene snarere bestyrker end afkræfter Adam af Bremens lokalisering af slaget til Øresund, men når Moberg konkluderer: »Det *breda sund*, till vilket *venderna kommo langväga ifrán*, och till vilket Erik jarl seglade med sina skepp för att komma till *möte med skåningarna*, kan inte vare något annat än *Øresund*,« må et forsigtigt forbehold dog tages. Alene udfra kvadenes ubestemte vendinger tør man næppe vove at lokalisere slaget til Øresund; der gives talrige sunde og endnu flere øer i de syddanske farvande. Det er her Adam af Bremen, der har det afgørende ord.

Adam er til gengæld ganske klar: »Dette (slag) stod mellem Skåne og Sjælland, hvor kongerne plejer at udkæmpe søslag¹. Overfarten over det baltiske hav er kort ved Helsingborg, hvor Sjælland kan ses fra Skåne, et yndet tilholdssted for sørøvere. Her stødte de altså sammen, Nordmændene besejredes af Danskerne og flygtede«².

Nu er det ganske vist rigtigt, som det i denne forbindelse blandt andet er påpeget af Finnur Jónsson, at Adams skildring af denne tids begivenheder er yderst ukorrekt, og navnlig hvor Hamburgerkirkens interesser spiller ind. Dette kan i høj grad siges at gælde ved beskrivelsen af kong Svend og Olav, og Adams ytringer om disse må derfor tages med største forbehold; heller ikke hans udredning af begivenhederne omkring slaget tør uden videre skænkes tiltro. Det er hos Adam *Olav*, der opbragt over de andre nordiske kongers missionsforbund går til angreb med en talløs flåde, og hvor nærliggende da at henlægge kampen til de danske farvande, men den nærmere lokalisering, som Adam

¹ Adam tænker mulig her på den svenske kong Eriks tidligere omtalte kampe med Sven I: »*Multa utrimque bella navalia — sic enim ea gens configere solet —, copiae Danorum omnes obtritae*«. *Gesta Hammaburgensis Ecclesiae Pontificum* II, 30, ed. Bernh. Schmeidler (1917), 91.

² »*Hoc factum est inter Sconiam et Seland, ubi solent reges navali bello configere. Est autem brevis traiectus Baltici maris apud Halsinburg, in quo loco Seland a Sconia videri possit, familiare latibulum pyratibus. Ibi ergo congressi, Nortmanni a Danis victi et fusi sunt*«. *Adam* II, 40, anf. udg., 100.

giver, kan vanskelig være dikteret af Hamburgerkirkens synspunkter; her synes det nærliggende at tro, at Adam oser af dansk overlevering.

De senere nordiske historieskrivers benyttelse af Adam tyder på, at der hverken i Danmark eller Norge eksisterede nogen tradition om stedet for Olav Tryggvesons nederlag, som stred imod Adams angivelse¹.

For Weibull var det dog hverken Adams eller de ældste nordiske kilders vidnesbyrd, der blev udslagsgivende. »Jag har aldrig,« skriver han, »skänkt en blind tilltro vare sig åt skalde-diktarnas lystnad, Adams vid Helsingborg eller Ågrips vid Sjælland, huru tungt också de båda senare uppgifterna väga — först i traditionernas utvecklingsgång har jag för dessa uppgifter funnit det avgörande . . . beviset.« . . . »Den yngre traditionen har ända i detaljen alltigenom den äldre som utgångspunkt och förutsättning och förändrar sig följdriktigt under inflytande av den förändrade slagplatsen.«²

Idet slagpladsen flyttedes, konstaterede Weibull, blev Tyres, Olav Tryggvesons danske hustrus, tidligere trolovelse med en vendisk fyrste til ægteskab, det gods, hun gjorde krav på, flyttedes fra Danmark til Venden, og godsindehaveren ændredes fra den danske kong Sven til den vendiske kong Burislav. Olavs styrke decimeredes nu i Venden, før ved den norsk-danske grænse, Olav blev den angrebne, mens han før var angriberen,

¹ Saxo giver ikke stedet klart, men af hans fremstilling fremgår, at slaget tænkes udkæmpet i de sjællandske farvande. *Historia Norvegiæ*, der ligesom Saxo kendte Adam, lokaliserede slaget »juxta Sælandiam« (*Monumenta Historica Norvegiæ*, ed. Gustav Storm (1880), 117), og Ågrip-forfatteren fulgte denne angivelse («fyrir Sjólandi», Ågrip, udg. af G. Indrebo (1936), 48), hvorved denne sidste vragede oplysningen hos sin anden hovedkilde Theodricus, som henlagde slaget til oen »Suoln« ved den vendiske kyst (*Mon. Hist. Norv.*, 24). Jeg håber ved anden lejlighed at kunne fremlægge en udførlig behandling af disse ældste norske kilders indbyrdes slægtskabsforhold, herunder også et forsøg på at forklare, hvorledes Theodricus fortes til sin lokalisering af slaget, idet jeg ikke mener at kunne følge Lauritz Weibulls forklaring udfra Skule Thorsteinssons vers. (*Kritiska undersökn.*, 127).

² *Historisk-kritisk metod*, 73—75.

og den kvindelige opægger forvandlede fra Tyre til Sigrid Storråde, kong Svens dronning.¹

Det er imidlertid et spørgsmål, om det var slagets forlæggelse fra Øresund til Svolder, der forårsagede hele denne omkalfatring. Allerede hos Historia Norvegiæ, der som omtalt henlægger slaget til Sjællands kyst, er Olav ikke angriberen, da flåderne støder sammen, men på vej til Venden efter forstærkning — han overfalder »som et lam af ulve« — og dette dansk-svenske angreb kunne lige så vel være passet ind i skildringen, selv om man lod Olav være ganske blottet for aggressive planer. Men i samme øjeblik Olav var den angrebne, burde den kvindelige opægger overføres til fjendens lejr, uanset stedet for slaget.

Også Tyres ægteskab med den vendiske fyrste, godsets flytning, ændringen af godsets indehaver og flådens decimering i Venden ville meget vel være tænkelig, selv om slaget var forblevet i Øresund. Olav måtte rigtignok i så fald have nået sit vendiske mål og først på tilbagevejen udkæmpet den skæbnesvangre kamp, men allerede Historia Norvegiæ og Ágrip ved, at Olav var på vej derved, og kun under indflydelse fra Adam af Bremen lader de ham blive standset af sine fjender².

Hvad Weibull har opstillet, er ret beset en tidsfølge, som ikke er ganske blottet for svage punkter, og som i hvert fald ikke uden videre kan sættes lig en årsagsfølge; herudfra tør intet argument hentes for rigtigheden af Adam af Bremens fremstilling. Den traditionsforskydning, som vitterligt fandt sted, kan være foregået uanfægtet af slagets placering. Den drivende

¹ Kritiska undersökn., 122 ff.

² En ændring af Tyres forlovelse til ægteskab ville let kunne foretages uden flytning af slagpladsen. Dette lader sig ganske vist ikke bevise ud fra nogen kilde, men derimod, hvad der i denne forbindelse kan have samme værdi, ud fra Weibulls Kritiska undersökningar, hvor det (s. 114) fejlagtigt hævdes, at Tyre ikke blot hos Historia Norvegiæ har været bortfæstet til en vendisk hertug, men gift med ham. Blot ved en skrivefejl ville denne ændring altså være mulig. Men når dette var sket, ville vejen være åbnet for at lade den vendiske fyrste optræde som indehaver af godset, der i så fald naturligt måtte henlægges til Venden, og flådens decimering kunne da lige så godt finde sted her som ved den dansk-norske grænse.

kraft heri er forherligelsen af Olav Tryggveson; han bliver den svigefuldt overfaldne, som kun bukker under, fordi han må hæmpe med en numerisk langt overlegen fjende. Hans mål er ikke at bekrige den danske konge, men at skaffe sin hustru hendes ret. Hertil kommer så Olavs forbindelse med Venden, som lades uomtalt af Adam, men i samtlige norske og islandske historieskriveres opfattelse af begivenhederne omkring kongens fald er en afgørende forudsætning, der hverken forklares ved flytningen af slagpladsen eller noget andet element i traditionsforskydningen, heller ikke ved Tyre-motivet, tværtimod: at lade Olav begive sig til Venden efter hjælp, således som *Historia Norvegiæ* og *Ágrip* fremstiller det, blot fordi hans hustru der havde en forsmået bejler, ville dog være højst ulogisk.

For Olavs forbindelse med Venden, som hos *Historia Norvegiæ* og *Ágrip* kombineres med oplysningerne fra Adam af Bremen, må en selvstændig, fra Adam forskellig tradition spille ind, og det er muligt at påvise grundlaget for denne tradition. Det findes i Haldor Ukristnes Eriksflok, der af Finnur Jónsson henføres til ca. 1010, en datering, der dog må tages med det forbehold, at den os overleverede tekst først er nedskrevet ca. 200 år senere¹.

Haldor beretter: (Str. 1:) Erik jarl samler, begærlig efter kamp, en stor hær i Sverige og styrer sydpå til kamp. (2:) Øernes udmærkede konge (Olav Tryggveson) kommer sydfra med syvti krigsskibe og ét, da jarlen (Erik) har befalet sine skibe at mødes med Skåningerne. Freden brydes mellem mændene².

¹ Den norsk-islandske Skjaldedigtning, udg. af F. Jónsson, A I, 203—204, B I, 193—194. Også J. Schreiner (*Olav Trygvasons siste kamp*, 58) har indset, at Olavs forbindelse med Venderne må være gammel norrøn tradition, uden at han dog herved tænker på Haldor, hvis strofe han opfatter på en ganske anden måde. Schreiner mener, at det er Are Frode, der kombinerer denne tradition med Adam, hvad der dog er lidet sandsynligt.

² Den her fulgte tolkning er Ernst A. Kocks (*Notationes norroenæ*, § 2920). Allerede Storm har dog i *Folkeudgaven af Snorre* (s. 219) givet en lignende udlægning: «... da jarlen havde Skaaningers skibe ud stævnet til striden». Odd (F. Jónssons udg., 198) har ligeledes tolket strofen på

(3:) I denne kamp, som stod ved en holm, kommer Olav i en kritisk situation, da krigeren (Erik) lægger Barden med den vældige side ved Ormens side. (4:) De skarpe sværd begynder deres gang på Ormen Lange, mændene (Eriks) bryder frem, og de guldprydede spyd gjalder længe; svenske mænd og danske krigere siges at have fulgt Erik tæt i denne skarpe strid sydpå (set fra Norge). (5:) Jarlen sparer sig ikke i kampen, han har hovedæren for sejren over Olav, da han kamphård fører Barden mod Ormen, men prisen er også Fjordenes land, Norge. (6:) Erik opmuntrer sine kampdygtige mænd, krigerne springer med Olav tilbage over rorbænkene, og nu har mændene indesluttet den modige konge med krigsskibene. Der står kamp ved Vendernes fælder¹.

Men det var ifølge Haldor ikke et i egentlig forstand inter-skandinavisk opgør. (7:) Vendernes krigsskibe kommer langvejs fra til kampen, og de tynde økser gaber med deres jernmunde mod mændene; der bliver sværdgny på søen, den herlige drengstyrer kæmper, ørnen slider i ulvenes føde, mange tager flugten².

denne måde, men opfatter «jarlen» som Sigvalde, hvad der er utænkeligt i et hyldestdigt til Erik, som jo også var jarl. F. Jónsson har (Den norsk-isl. Skjaldedigtn., B I, 193; Heimskringla IV (1900—01), 96) nærmest ud fra Snorre givet udlægningen «Skåningernes jarl» (lig Sigvalde), men heller ikke denne løsning er tilfredsstillende, da Erik også på denne måde forsvinder fra strofen. «Freden brødes,» siger Haldor endvidere udtrykkeligt. De to parter må være fjender og Sigvalde altså optræde som Olavs første modstander, hvad selv den mest sagnomspundne saga aldrig nåede til.

¹ Udtrykket «Vinda myrði» bør næppe opfattes som dækkende en realitet; det er en fast kliché, som hyppigt forekommer i skjaldedigtningen. Schreiner anvender (Olav Trygvasons siste kamp, 72) udtrykket som afgørende bevis for, at Olav har kæmpet mod Venderne. Dette er uholdbart, og det er iøvrigt usikkert, om udtrykket her skal henføres til Olav; snarere bør det vel gå på Erik, om hvem den tætteste kamp samler sig. I Hallfreds arvedrapa over Olav (Den norsk-isl. Skjaldedigtn., A I, 160, B I, 151) anvendes udtrykket derimod uomtvisteligt om den norske konge, men Hallfreds fremstilling er ikke objektiv. Jfr. ndf., s. 49.

² Haldor, strofe 7: «Drógusk vítt at vigi — Vinda skeiðr, ok ginðu — þriðja hauðrs á þjóðir — þunn gólkn farnmunnnum. — Gnýr varð a sæ sverða, — sleit ørn gera beitu, — dýrr vá drengja stjóri, — drótt kom

(8:) Slaget er endt, og som sin velfortjente løn modtager Erik glad Ormen lange, der har båret kong Olavs prægtige mandskab.

Næppe nogen, som uhildet af sagaens opfattelse læser Haldors næstsidste strofe, kan være i tvivl om situationsbilledet. Vendernes okser er rettet mod Eriks mænd; der står gny, hvor denne herlige høvding kæmper; for ham tager mange skibe flugten. De vendiske skibe er kommet Olav til undsætning, forgæves ganske vist, men de har kæmpet sammen med kong Olav mod Erik jarl¹.

Haldors Eriksflok er en ensidig kilde. Den danske og svenske andel i sejren er skubbet tilbage som en anerkendelsesværdig, men dog beskeden støtte for Eriks strålende bedrift. Det er Nordmand, der kæmper mod Nordmand om Norge, et synspunkt, der faldt i god jord hos de senere sagaskrivere. Men

mörg á flóttu». Her citeret efter Den norsk-isländska skaldediktningen, reviderad av Ernst A. Kock, I (1946), 102.

¹ Alexander Bugge (Sandhed og Digt om Olav Tryggvason, Årb. f. nord. Oldk. 1910, 32) og F. Jónsson (Heimskringla IV, 101) har været opmærksomme på modstriden mellem Haldors vers og Snorres prosa. Bugge skriver: »Det ser, som Finnur Jónsson siger . . ., ud som om Halldors vers antyder noget andet end prosaen. Snorre siger bare (k. 112), at Sigvalde jarl kom til kampen i Olavs følge med 10 skibe og det 11te, som jarlens hustru Astrid var ombord paa. Da Olav var sprunget overbord, raabte hæren sejersraab. Derpaa citerer han en strofe av Halldor og nævner saa rygtet om, at Olav reddede sig ombord paa Astrids vendiske snekke. Halldors vers synes imidlertid at antyde, at der er kommet mange vendiske skibe til kampen og, merkelig nok, at Eirik jarl har kjæmpet mot disse». Bugge har dog ikke vovet at drage Snorres kildeværdi på dette punkt i tvivl. J. Schreiner (Olav Tryggvasons siste kamp, 71) mener, at »den herlige høvding» (dýrr drengja stjóri) kan være Olav, hvilket dog er lidet rimeligt, da Erik i så fald forsvinder fra strofen, og slagskildringen afsluttes med den ejendommelige oplysning, at fjenderne flygter for den tabende part. Haldors strenge komposition synes da også kun at tillade den ovenfor givne tolkning af 7. strofe. Bortset fra den indledende og afsluttende strofe domineres digtet af den stærke kontrastvirkning: Erik stillet op over for sine modstandere. I de første 5 strofer af den egentlige kampskildring er dette klart, her er det Erik kontra Olav, der ses, og 7. strofe ville stå underligt holdningsløs, miste den indre spænding, der kendetegner de foregående strofer og ganske bryde Haldors stil, hvis man opfattede Venderne som Eriks forbundsfæller.

dette formindsker ikke kildeværdien af Haldors udsagn om, at kong Olav kom sydfra til kampen med en betydelig flåde, og at vendiske skibe deltog aktivt på hans side; heroverfor må såvel Adam af Bremens som sagaernes fremstilling vige. Vi har her et eksempel på, at kvadet strider mod sagaens prosa, og må da foretrække den ældre kilde, der i sin bundne form har bevaret en tradition, som gik i glemme under forherligelsen af Olav Tryggveson¹.

I den islandske litteratur blev disse Vender opfattet som Jomsvikingerne under Jomsborgjarlen Sigvaldes ledelse, men med den vendiske kong Burislav, Sigvaldes svigerfar og Tyres tidligere ægtefælle som baggrundsfigur². Allerede Suhm identificerede denne Burislav med de polske hertuger Mieszko I og Boleslaw Chrobry, hvoraf dog kun den sidste var erindret ved navn i den nordiske tradition, og eftertidens historikere har med enkelte undtagelser fulgt ham heri³. Men den Burislav, der

¹ F. Jónsson har tidligere (*Hvor faldt Olaf Tryggvason?*, 190) stillet Haldors ord om, at Olav kom sydfra til kampen, op mod Adams og — rigtignok noget uklart — hævdet, at Venderne støttede den norske konge. L. Weibulls yderst spidsfindige forsøg på at komme udenom Jónssons anke: «... ty väl att märka, det var enligt honom i själva stridsmomentet, 'då kampen förestod', och skåningarnas jarl samlat skeppen, som den norske konungen kom från detta håll» (*Historisk-kritisk metod*, 68) kan vanskelig anerkendes.

² Således navnlig hos Snorre (*Heimskringla*, F. Jónssons udg., 172—173, 180). Hos Odd (F. Jónssons udg., 197—198) er Sigvalde i forvejen sejlet til Skåne, og det er jarlens hustru Astrid, der stiller de vendiske skibe til Olavs rådighed. En lignende opfattelse har Fagrskinna (F. Jónssons udg., 117). Imidlertid citerer hverken Odd eller Fagrskinna Haldors ovenfor anførte strofe, så Snorres fortolkning må her være normgivende.

³ Suhm: *Historie af Danmark III* (1787), 172. Endnu Vilh. la Cour (*Schultz Danmarkshistorie I* (1941), 484) og ligeledes Andreas Holmsen (*Norges Historie I* (1949), 198) har denne opfattelse. Den polske historiker Leon Koczy slutter udfra de mange uligheder mellem sagaernes Burislav og den historiske Boleslaw Chrobry, at den førstnævnte er en indfødt pommerisk fyrste, der er fader til Gunnhild, kong Svens første hustru. Ifølge Koczy må hun dog være død før 994, og Piastprinsessen blev da Svens anden hustru. Koczys slutning hviler på samme tillid til den sene norrøne tradition, som — omend udfra andre bevæggrunde — tvang sagaskriverne til at indføre Sigrid Storråde som Svens anden hustru. L. Koczy: *Związki*

fremtræder i sagaerne, tør ikke uden stærke forbehold sættes lig Polens store grundlæggere; han har træk, som leder tanken i en ganske anden retning. Han er trådt i ægteskabsforbindelse med en nordisk kongedatter, men hverken Mieszko eller Boleslaw synes at have hentet deres hustruer her; han er hedning, men Polen havde fra 960'erne en kristen styrer, og endelig er han den danske konges mand og betaler ham skat, hvad de første Piaster vanskelig kan tænkes at have gjort¹.

Denne Burislav tør ikke anses for en egentlig historisk skikkelse. Ved hans skabelse er traditionen om Tyres ægteskab med

malżeńskie Piastów ze Skandynawami (Om ægteskaberne mellem Piasterne og Skandinaverne), *Slavia Occidentalis* XI (1932), 22—41, og *Polska i Skandynawja za pierwszych Piastów* (Polen og Skandinavien under de første Piaster), *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Hist.* VIII, 3 (1934). Koczy støttes af H. Jänichen (*Die Wikinger im Weichsel- und Odergebiet* (1938), 72—73), der dog indrømmer: «Wir wissen aber, dass seine Existenz streng historisch nicht zu beweisen ist». En lignende opfattelse er fremsat af N. de Baumgarten (*Olaf Tryggwison roi de Norvège et ses relations avec Saint Vladimir de Russie, Orientalia Christiana* XXIV, 1931), hvor sagaernes Burislav jævnføres med en af Helmold (*Chronica Slavorum* I, *Mon. Germ. Hist.* SS XXI, 22) nævnt Boleslaw, der må være en vendisk fyrste. Ingen af disse forklaringer kan dog anses for tilfredsstillende. En kritisk indstilling overfor sagaernes Burislav-skikkelse, som har krav på større opmærksomhed, findes hos forskere som Samuel H. Cross (*Scandinavian-Polish Relations in the late Tenth Century, Studies in Honor of Hermann Collitz* (1930), 139—40) og navnlig Pierre David (*Boleslas le Preux dans les légendes épiques polonaises et scandinaves* (1932), 60), der forklarer Burislav ud fra den senere polske fyrste Boleslaw Krzywousty, hvis datter blev gift med den danske kong Niels' son. Heller ikke herved løses dog alle problemer.

¹ At Burislav betegnes som Venderkonge, udelukker måske i sig selv ikke, at sagaskriverne kan have opfattet ham som polsk fyrste; Boleslaw II af Polen betegnes således i den islandske litteratur som Venderkonge (*Knytlinga, Sögur Danakonunga*, udg. af Carl af Petersens og Emil Olson (1919—25), 207), mens Saxo udtrykkelig skelner mellem Polakker og Vender. Jfr. Johs. Steenstrup: *Venderne og de Danske* (1900), 7. De forestillinger, som Odd, den første sagaskriver, der omtaler Burislav, gjorde sig om dennes rige, synes dog at have været ganske ubestemte. Om kongens datter Geira siges det (i AM), at hun «rikði þar er Germania heitir til uestrhalfu . . .» (F. Jónssons udg., 33).

en vendisk fyrste, en tradition, hvis oprindelse ikke kan spores, men som først kendes små 200 år efter begivenheden, kædet sammen med tildragelser, som fandt sted i sagaskriverens egen tid: Valdemar den Stores underkastelse af det hedenske Venden og Knuds tog mod Venden og Pommern, hvor hertug Bugislav ifølge Sven Aggesen måtte gå ind på at betale den danske konge skat og yde ham lenshyldning som hans mand. Dette foregik ifølge Sven ikke langt fra den by, der først var blevet grundlagt af Harald Gormsen i hans landflygtighed — Wollin eller Jomsborg¹. Ikke desto mindre er der ved denne sagaernes Burislav et enkelt træk, som med sikkerhed kan føres tilbage til hertug Mieszko I af Polen, nemlig datterens ægteskab med Sven I af Danmark. Thietmar omtaler Svens ægteskab med en datter af Mieszko, søster til Boleslaw og senere moder til Knud, og Adam beretter, at Erik af Sverige fik Boleslaws datter eller søster til ægte. Videre fortæller Adam — og her må han antages at bygge på Sven Estridsens oplysninger om bedstefaderen — at Sven I giftede sig med Eriks enke, som således blev moder til både Olav (Skotkonge) og Knud. Endelig ved Gesta Cnutonis, at Knud sammen med sin broder Harald hentede moderen tilbage fra Sclavonia².

Det er denne øjensynlige overensstemmelse mellem tilforladelige kilders udsagn og sagaens oplysning om, at Knud den Stores moder var datter af Burislav, der gennem tiderne har ført historikerne til at opfatte denne Venderkonge som for-

¹ Sven Aggesen: *Brevis Historia Regum Dacie*, cap. XX, *Scriptores Minores I*, ed. Gertz (1917), 140.

² L. Weibull: *Kritiska undersök.*, 108–110. Thietmar: *Chronicon VII*, 39, ed. R. Holtzmann (1935), 446: «Hos (filios Suenni) peperit ei Miseconis filia ducis, soror Bolizlavi successoris eius et nati; quae a viro suimet diu depulsa non minimam cum caeteris perpessa est controversiam». Adam, schol. 24 (25), Schmeidlers udg., 95: «Hericus rex Sueonum cum potentissimo rege Polanorum Bolizlao fedus inuit. Bolizlaus filiam vel sororem Herico dedit». Senere, Schmeidlers udg., 99: «(Suein) accepit uxorem Herici relictam, matrem Olaph, quae peperit ei Chnud». *Gesta Cnutonis*, *Script. Min. II*, 398: «Pariter uero Sclauoniam adierunt, et matrem suam, quae illic morabatur, reduxerunt».

vansket nordisk tradition om den polske hertug, men selv om det næppe direkte kan modbevises, at sagaerne her bygger på gammel nordisk overlevering, må et forbehold dog tages, ti den mulighed foreligger, at Islændingene kan have hentet deres viden fra Adam af Bremen. I den bevarede islandske litteratur er kong Burislav (Burisleifr) først omtalt af Odd og Jómsvikingasaga, men den usikre overlevering af teksterne, det forskellige sprog og de islandske forfatters selvstændige form vanskeliggør en sammenligning med Adam. I Odds værk, som antagelig er skrevet først, er visse paralleller med Bremerhistorikeren dog påviselige¹, og benyttelse af Adam ville forklare sagaens uhistoriske opfattelse af Svens ægtefælle som Burislavs datter (hun var som omtalt Boleslaws søster), ligesom det er påfaldende, at Adam som sagaen, atter uhistorisk, opfatter fyrsten som konge². Imidlertid foretager sagaen en opspaltning af Svens hustru i to, således at den slaviske prinsesse Gunhild gøres til Svens første dronning, der føder Knud, mens Erik Sejrsæls enke, Olav Skotkonges moder, er datter af Skoglar Toste. Mulig skyldes dette, som bemærket af Sam. H. Cross, at en parallel tradition eksisterede, ifølge hvilken Gunhild var Olav Tryggvesons svigerinde og derfor ikke godt kunne anvendes som opægger imod ham, men iøvrigt løber sikkert her flere traditioner sammen³.

At sagaskriveren giver en fremstilling af slægtskabsforholdet, der i så høj grad afviger fra Adams, er ikke tilstrækkelig grund til at antage, at han savner kendskab til denne. Dels benyttede de islandske skribenter deres kilder yderst frit, og dels måtte enhver forherligere af Olav Tryggveson på forhånd være tvunget til på talrige punkter at tage afstand fra Adam,

¹ Til dobbeltnavnet for Olavs biskop Iohannes — Sigafrid hos Adam (Schmeidlers udg., 98, 118, 268) svarer hos Odd Jón-Sigurðr (F. Jónssons udg., 91, 92, 98, 140, 141, 246); ligeledes tyder omtalen af Tyres død på grund af faste på slægtskab (Adam, 100; Odd, 237, 238, 257, 258). Jfr. Bjarni Adalbjarnarson: Om de norske kongers sagaer, Skr. utg. av Det Norske Vid.-Akad. i Oslo II. Hist.-Filos. Kl. (1936) No. 4, 61.

² Jfr. det ovf., s. 11 n. 2, citerede sted hos Adam.

³ Sam. H. Cross: Scand.-Polish Relations, 131; L. Weibull: Kritiska undersökn., 106 ff.

der skildrer Olav som en halvhedensk troldmand. Sagaskriveren kan meget vel have taget enkelte oplysninger fra Adam og indsat dem i en anden kombination¹.

Under alle omstændigheder må det være utilladeligt at drage slutninger om Boleslaw Chrobrys stilling til de nordiske stridigheder ud fra sagaernes Burislav, så meget mere som denne i selve de islandske fremstillinger spiller en lidet betydningsfuld rolle og ikke på noget tidspunkt griber aktivt ind eller endog blot yder Olav Tryggveson støtte. Når moderne historiske fremstillinger lader den polske hertug træde mere i forgrunden under omtalen af begivenhederne omkring kong Olavs fald, er der tale om en tolkning af sagaerne, som går udover disse og ikke kan anerkendes, med mindre andre og tungere vejende grunde kan anføres som støtte herfor².

I virkeligheden taler mere for at tro Snorre, der opfattede de af Haldor omtalte Vender som Jomsvikingerne. Allerede Haldors udtryk »Vinða skeiðr« peger i denne retning, ti »skeið« anvendtes i den norrøne digtning kun som betegnelse for meget store langskibe, og intet tyder på, at de vendiske stammer o. 1000 var i besiddelse af sådanne teknisk fuldkomne fartøjer. Alene af denne grund ville en flåde fra en vikingemagt ved den vendiske kyst være den mest plausible udlægning³. I sig selv

¹ Om sagaens kendskab til Adam jfr. Weibull, kritiska undersökn., 41 og Bj. Aðalbjarnarson: Om de norske kongers sagaer, 80—81.

² Grundlaget for moderne oversigtsværkers anerkendelse af en alliance mellem Olav Tryggveson og Boleslaw Chrobry (jfr. ovf., s. 9, n. 3) er lagt af Halvdan Koht (Norske dronninger, Syn og Segn, 32. årg. (1926), 98) og J. Schreiner (Olav Trygvasons siste kamp, 70—73). Når disse historikere ud fra det ovf. s. 11, n. 2 citerede Thietmar-sted slutter sig til fjendskab mellem Sven Tveskæg og Boleslaw Chrobry, beror det på en tvivlsom læsning af det pågældende stykke.

³ De arkæologiske fund fra de vendiske områder udviser kun mindre både, beregnet for kyst- og flodsejlad, og litteraturen giver først anledning til at tro, at Venderne i en langt senere tid havde lært at bygge store søgående skibe. L. Niederle: Manuel de l'antiquité slave II (1926), 258; F. Genzmer: Germanische Seefahrt und Seegeltung (1944), 43; O. Lienau: Die Bootsfunde von Danzig-Ohra aus der Wikingerzeit (1934). Om udtrykket »skeið« se Hjalmar Falk: Altnordisches Seewesen, Wörter und Sachen IV (1912),

er dette dog ikke tilstrækkeligt bevis; kun hvis det på anden måde kan sandsynliggøres, at det var Jomsvikingerne, der støttede den norske konge, kan sagaens fortolkning følges på dette punkt. Men hertil kræves først af alt et bevis for, at disse sagnomspundne vikinger overhovedet har eksisteret og været i stand til at optræde som en betydende politisk faktor på denne tid. Moderne kritisk historieforskning har længe stillet sig afvisende heroverfor, men næppe med rette¹.

At det område, hvor byen Wollin nu ligger, har været sæde for en omfattende vikingepreget bosættelse, kan anses for givet efter de tyske udgravninger, som tilskyndet af Adolf Hofmeisters kildeundersøgelser iværksattes 1934 og fortsattes ind i de første krigsår, dels i Wollins gamle bydel (Marktplatz), dels i dens nære omegn. Der afsløredes herved en beboelse, der strakte sig næsten 4 km langs Dievenow og omfattede et flademål på ca. 50 ha. Ved siden af vikingetyperne gjorde et stærkt vendisk element sig gældende.

Efter de præhistoriske fund, som strækker sig ind i 2. årh. e. Kr., følger et fundløst lag, som må antages at have strakt sig over 7—800 år, og dernæst det indtil 11 m dybe kulturlag, som af udgraverne er opdelt i 15 underafdelinger. I byggeteknikken udviser de første 12 lag, som antages at omfatte en tidsperiode på over 200 år store bul-, stav- og bindingsværks-

104–105. Prof. Hans Kuhn, Kiel, som først henledte min opmærksomhed på dette problem, går videre end Falk og betegner »skeið«-typen som højdepunktet i vikingetidens skibsbygningskunst (Foredraget »Die Entwicklung des Ledungswesen«, holdt på Kbh.s universitet 30. okt. 1951). Jfr. bemærkningen i Germanische Altertumskunde, hrsg. von H. Schneider (1938), 122. A. W. Brøgger stiller sig skeptisk overfor den filologiske tydning af skibsbetegnelserne med henblik på klassifikation (»Den er som regel lagt av folk som aldri i sitt liv har satt sine ben ombord i en skute«), men indrømmer dog, at »skeið« betegner et storskib. A. W. Brøgger og H. Shetelig: *Vikingskipene* (1950), 265–66.

¹ Grundlæggende er også på dette punkt L. Weibull: *Kritiska undersökningen*, 178 ff.

huse, hvortil nærliggende paralleller er at finde i Hedeby, mens denne teknik er ukendt i slaviske beboelser. Grund- og gadeplanen ligger fast og har overlevet talrige ødelæggelser. Først i de øverste 3 lag hersker den uregelmæssige slaviske bebyggelse med små huse.

Keramikken falder i grupper svarende til bygningerne. Indtil lag 7 er »Birkavaren« med paralleller i Birka og Hedeby fremherskende, så følger i de næste 5 lag former, som kan afledes af denne Birkavare og står den nær i teknisk henseende, men også viser hen til Lund og de danske øer og samtidig svarer til den senslaviske vare, former, som også er udbredt i det nordslaviske område uden for Wollin. Ved lag 12 indtræder en ny vekslen, og de fuldt udviklede slaviske former præger nu billedet. Slavisk keramik har iøvrigt under hele perioden været at finde ved siden af de andre varer.

Ud fra disse data har udgraverne opstillet to hovedperioder. Den første karakteriseres som en storstadstid med planmæssig grundlæggelse, og den første befæstning af Silberberg tør måske ses i sammenhæng hermed; også her skelnes flere store byggeperioder. Denne periodes præg kan kun forklares ud fra beboelse af en betydelig nordisk eller stærkt vikingepreget gruppe, ved siden af hvilken dog et stærkt indfødt-slavisk element gør sig gældende, men rigtignok kun i keramikken, ikke i bygningerne. Hertil kommer indbyggere fra Østersøens østlige egne. Forbindelserne går til Birka-Hedeby og til Baltikum, mens umiddelbare forbindelser mod syd ikke kan påvises.

I denne gruppe findes imidlertid et indsnit (lag 6—7), hvis betydning ikke er ganske klar. Det hænger sammen med to ødelæggelser, viser sig i ændring af byggeskik, keramik samt begravelsesskik og har en tidsbegrænset ødelæggelse af Silberbergsområdet til følge. Åbenbart er der her tale om en ny befolkningstilstrømning, et nyt kulturbillede med forbindelser til dansk og preussisk område viser sig. Stadig er der dog tale om en udpræget storstadstid; den afsluttes først med lag 12 og efterfølges af den rent slavisk prægede anden hovedperiode, hvor bebyggelsen er indskrænket til det tidligere kærnekvarter.

For datering ydes desværre kun sparsomme holdepunkter i keramik og kamme. En enkelt på Marktplatz fundet mønt, som må dateres til tiden efter 1040, giver en terminus post quem for afslutningen af lagene 8—9, men disse synes rigtignok at have ligget flere årtier senere. Med forbehold sætter udgraverne første hovedperiodes første del til 10. og begyndelsen af 11. årh., oprindelsen kan næppe dateres længere tilbage end 900. Overgangen til periodens anden del må af forskellige grunde have fundet sted i 11. årh. og den sidste del af storstadsperioden have strakt sig århundredet ud og ind i 12. årh. Den slaviske landsby, som afløses af den tyske bygrundlæggelse, hvis tidspunkt ikke er nøjagtig kendt, henlægges til 12. og måske 13. årh.

Med den første storstadsperiode jævnføres historiske kilder som den jødiske rejsende Ibrāhīm ibn Jacqūbs beretning om Ūbābaernes store havneby ved verdenshavet, der af polske forskere almindeligvis dateres til 965, af tyske til 973, Adam af Bremens omtale af Jumne som Europas største by og sagaernes Jomsborgoverlevering. Overgangsperioden identificeres med Magnus den Godes ødelæggelse 1043 og de danske tog i 1090'erne. Til anden storstadsperiode henføres Otto af Bambergs mission med Julin som hovedsæde 1124/25 og oprettelsen af bispedømmet Wollin 1140. Så indtræder katastrofen for byen med Absalons og Valdemars brandskatninger i 1170'erne og 80'erne. Bispedømmet forlægges 1188 til Kammin, og byen synker ned i betydningsløshed, idet den afløses af Stettin som den nedre Oders hovedhavn. Kun sagnene om den forsvundne by Vineta, som lever videre i de senere afskrifter af Helmold og dennes afledninger, afspejler den strålende fortid¹.

¹ O. Kunkel: Wollin, Nachrichtenbl. f. deutsche Vorzeit X, 8 (1934). Samme: Wollin, Das Bollwerk V, 10 (1934). O. Kunkel og K. A. Wilde: Jumne-Vineta-Jomsburg-Julin-Wollin (1941). O. Kunkel: artiklen »Ostsee« i Pauly-Wissowa (1942). Litteratur her (sp. 1849 ff.) og i Adolf Hofmeisters oversigt Der Kampf um die Ostsee, 2. Aufl. (1942), 40—47. Resultatet af sine kildekritiske undersøgelser (bl. a. Die Vineta-Frage, Monatsbl. der Gesellsch. f. pommersche Gesch. und Altertums., Jahrg. 46, 1932) har Hofmeister sammenfattet således: »Die Gleichung Wollin-Julin-Jomsborg-Jumne-Vineta ist keine »Vineta-Theorie«, sondern einer der seltenen Fälle,

De tyske udgravninger har således vist, at den by, der i sagaerne og hos Sven Aggesen betegnes Jomsborg, omkring år 1000 var en meget betydelig handelsplads, som med sin befæstning og rige indtægter kunne være stærk nok til at spille en betydelig politisk rolle og i en vikingekonges hånd være et aktiv, som ikke stod meget tilbage for Hedeby, der iøvrigt på dette tidspunkt havde passeret sit højdepunkt. At byen var domineret af et vikingepreget befolkningselement må ligeledes stå fast. Men arkæologien kan kun vise, at mulighederne var til stede; om Jomsborgs politiske rolle på denne tid kan alene de historiske kilder give underretning.

Det er bekendt, at Lauritz Weibull udfra en analyse af disse kilder nåede til det overraskende resultat, at Jomsvikernes historiske eksistens måtte anses for usandsynlig. Weibull viste, at de i Nordens historie afgørende begivenheder, som i sagaerne sættes i forbindelse med de navnkundige vikinger, alle i de ældste kilder henføres til andre, således slaget i Hjørungavåg, slaget på Fyrisvoldene, Harald Gormsens flugt og Sven Tveskægs tilfangetagelse. Skjaldene og de ældste prosakilder (*Historia Norvegiæ*, *Ágrip* og *Theodricus*) kender ikke »Jomsborg« eller »Jomsvikingerne«¹.

For såvel *Historia Norvegiæ* som *Ágrip* er stedet imidlertid bekendt, idet *Historia* omtaler »Jomne« (ordet er sikkert hentet fra Adam) og *Ágrip* »Jómsborg« som Olav Tryggvesons vinterkvarter under hans ungdoms vikingetog i Østersøområdet, og

wo in einer Frage der geschichtlichen Überlieferung ein sozusagen mathematischer Beweis geführt werden kann. (Der Kampf um die Ostsee, 46—47). Også polsk historieforskning anerkender denne jævnførelse, således J. Widajewicz: *Przy ujściu Odry w drugiej połowie X wieku* (Ved Oderflodens munding i 2. halvdel af 10. årh.). *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Hist.* VIII, 5 (1935). Z. Wojciechowski: *Mieszko I, The Baltic Pocket Library* (1936), 93—95. Opfattelsen er i og for sig ikke ny og har, ikke mindst blandt nordiske historikere, altid haft fortalere (jfr. således J. Steenstrup: *Venderne og de Danske*, 33), men først Hofmeister har ved en metodisk kildeundersøgelse leveret et bæredygtigt bevis for opfattelsens rigtighed.

¹ L. Weibull: *Kritiska undersökn.*, 185—192.

iøvrigt siger det i sig selv ikke meget, at selve betegnelsen »Jomsborg« er ukendt for skjaldene¹.

Heller ikke hvad de ovennævnte fire begivenheder angår kan Weibulls resultater uden videre anerkendes. Det slag, som ifølge sagaerne udkæmpedes på Fyrisvoldene mellem Styrbjørn og den svenske konge Erik Sejrsæl, er rigtignok allerede første gang, det forekommer i litteraturen (hos Odd), indsat i en overnaturlig ramme, og det synes vanskeligt at skimte en historisk kerne bag denne kamp mellem guder og mennesker², men at der har deltaget folk fra de vendiske områder ved slaget i Hjørungavåg, synes vanskeligt at kunne bestrides, selv om det ikke hermed er givet, at disse Vender kom fra Jomsborg³. Dog er det lidet rimeligt at forkaste sagaskriverens fortolkning af kvadene på dette punkt, så meget mere som den almindelige politiske situation, der vil blive opridset i det følgende, gør et angreb på Norge af forenede danske og wollinske styrker i Harald Gormsens sidste regeringstid yderst sandsynligt. Tilbage står Harald Gormsens flugt og Sven Tveskægs tilfange- tagelse, og om disse begivenheder yder ikke blot den nordiske, men også den kontinentale litteratur underretning.

Gesta Cnutonis fortæller, at Harald flygtede til Slaverne, hvor han kort efter døde, Adam, at kongen såret flygtede til den by hos Slaverne, som kaldes Jumne, hvor han efter nogle dages forløb døde af sine sår. Hos Sven Aggesen grundlægger Harald efter sin flugt Hyumsborg, men hos Saxo, Fagrskinna og Knytlinga er borgen forlængst grundlagt, og Harald har skabt sig en betydelig besiddelse⁴.

¹ Historia Norvegiae, Mon. Hist. Norv., 113; Ágrip, Indrebos udg., 44.

² Kritiska undersökn, 86; Curt Weibull: Sverige och dess nordiska grannmakter, 67-72; Ove Moberg: Slaget på Fyrisvallarna och kampen vid Uppsala, Scandia X (1937), 129 ff.

³ Tind Hallkelsson siger, at »krigeren tilføjede Vendernes følge sår«. Den norsk-isl. Skjaldedigtn., A I, 145, B I, 136.

⁴ Gesta Cnutonis Regis, Script. Min. II, 390: »Huius rei gratia congregiuntur in prelio, in quo uulneratus fugatusque pater ad Sclauos fugit; et non multo post ibi obiit, et Suein eius solium quiete tenuit«. Adam II, 27, Schmeidlers udg., 87: »In quo miserabili et plus quam civili bello victa

Det er nærliggende her at opfatte Sven Aggesen som den, der sår det onde frø, der spirer frem i »Jomsborgmyten«: ud fra oplysningen om, at Harald flygter til Jumne og derfra, som det siges, bekæmper sin søn, er den konstruktion udgået, som gør gældende, at han i virkeligheden grunder borgen her¹. At Haralds grundlæggelse af Jomsborg efter sin flugt er Sven Aggesens egen konstruktion, er sikkert rigtigt, men hermed er ikke sagt, at Jomsborg uden videre kan reduceres til en »myte«. Wollinudgravningerne viser ingen tegn på en rent slavisk bebyggelse forud for den vikingepregede i Adams Jumne og den spanske Jøde Ibrāhīm ibn Jacqūb beretter (senest 973) om Ūbābaernes store havn, der næppe kan være nogen anden end Wollin². Allerede på dette tidspunkt synes altså sagaernes Jomsdorg at have været en realitet, hvilket også udgravningerne i sig selv tyder på. Hertil kommer en beretning hos Guillaume de Jumièges (o. 1050), som ved, at Harald er blevet fordrevet fra sit rige af sønnen Sven og er kommet med skibe og krigere til »Normannia« efter hjælp. Han modtages venligt og får et jarledømme overladt, men Guillaume finder dog udvej for at lade Harald vende tilbage til Danmark, hvor han forsones

est pars Haroldi. Ipse autem vulneratus ex acie fugiens ascensa navi elapsus est ad civitatem Sclavorum, quae Iumne dicitur». Sven Aggesen, *Script. Min.* I, 118 f.: »(Haraldus) . . . ad Sclauiam profugus usque comueuit; ubi et pace impetrata primus urbem fundasse dicitur, que nunc Hyumburgh nuncupatur». Saxo: *Gesta Danorum*, ed. J. Olrik og H. Ræder (1931), 271: Styrbjorn søger til Harald . . . »Post hæc Haraldus, armis Sclavia potitus, apud Iulinum, nobilissimum illius provincie oppidum, Sturbiorno duce competentia militum præsidia collocavit . . .» Fagrskinna, Finnur Jónssons udg. (1902—03), 80: »Haralldr konongr Gorms sunr hæriaðe a Vinlandd. oc let þar gera borg mikla er hæitir at Iome. oc er su borg callað siðan Iomsborgh. Þar sætti han ifir höfðingia . . . Iomsvikingar vunnu mikit af riki Burizleifs konongs er þa reð firir Vinlandde«. Lignende fremstilling i *Knytlinga*, *Sögur Danakonunga*, udg. af Carl af Petersens og Emil Olson (1919—25), 29.

¹ L. Weibull: *Kritiska undersökn.*, 187—188; Sture Bolin: *Om nordens äldsta historieforskning*, *Lunds Universitets årsskr.* N. F., avd. 1, bd. 27, nr. 3 (1931), 56—57.

² Georg Jacob: *Arabische Berichte. Quellen z. deutsch. Volksk.* (1927), 14.

med Sven¹. Ingen vil fæste lid til Guillaumes beretning, men ikke desto mindre har den interesse, ti den kan næppe være udsprunget fra en efterretning om, at Harald flygtede til Slaverne. Guillaumes kilde må have fortalt, at kongen flygtede til Normannerne, og at disse derpå af den franske historiker henføres til Normandie, kan ikke undre. Gesta Cnutonis, Adam og Guillaume er vore ældste berettere om Haralds flugt. De to første ved, at denne gik til Slaverne (= Venderne, hos Adam udtrykkelig Jumne), hvor kongen modtoges vel, den tredje må have hørt, at den gik til Normannerne, som ligeledes behandlede den detroniserede fyrste godt. I den danske tradition, som Gesta Cnutonis og Adam repræsenterer, kunne vikingerne i Wollin betegnes som Vender, uanset deres oprindelse, men i den kontinentaleuropæiske var det mere rimeligt at benævne dem Normanner. Således forenes Gesta Cnutonis og Adams oplysninger med Guillaumes.

Om Haralds flugt minder sikkert også et vers, som tillægges en dansk mand og lyder: »Ikke ville Jyderne bringe godset ned til skibene, før Styrbjørns skibe stod på land; nu har Danmarks konge sluttet sig til dem som kampfælle; berøvet land og folk lever han (vil han leve) undertrykt af skæbnen.«² Det billede, der her gives, svarer i virkeligheden nøje til det, vi udfra de ovennævnte kilder må danne os, og hvis verset er ægte, hvad der er al grund til at mene, er det da rimeligt at tro, at Styrbjørns tilknytning til Jomsborg (Wollin) er en historisk kendsgerning. Derimod tyder intet i verset på, at Styrbjørn har tvunget Harald til at følge sig, således som sagaerne fremstiller forholdet. Styrbjørns indgriben er en hjælpeaktion, kong Harald finder tilflugt hos ham og hans mænd, således som også Adam

¹ Guillaume de Jumiège: Gesta Normannorum Ducum III, 9, IV, 7, 9, ed. Jean Marx (1914), 41, 53—55, 56—57.

² Den norsk-isl. Skjaldedigtn., A I, 186, B I, 176: »Eigi uilldu iotar — ræida giald til skæida — adr styrbiarnar stæde — strandar dyr a lande — nu er danmarkar drottinn — j dreingía lid gengín — landa uanr ok lyda — lifir anaudr hann audar«. Udtrykket »dreingía lid« kan vanskelig antages at betegne indbyggerne i en almindelig vendisk by.

af Bremen og den forvanskede tradition hos Guillaume de Jumièges lader forstå¹.

Hos Sven Aggesen sættes Haralds flugt i forbindelse med kong Svens tilfangetagelse. Harald lever endnu i Venden og indleder forhandlinger med Sven, men Palnatoke overlister denne og fører ham fangen til Jomsborg². Palnatokes historiske eksistens er tvivlsom, og såvel Gesta Cnutonis som Adam er af den opfattelse, at Harald døde kort efter sin flugt, men hermed er ikke sagt, at vi kan se bort fra de wollinske vikingers aktive rolle også ved denne begivenhed, som i de islandske sagaer er knyttet til Sigvaldes navn. Den sene nordiske litteratur har dog heller ikke på dette punkt værdi i en bevisførelse, kun de ældste kilder kan anvendes hertil.

Hos Thietmar, som først omtaler denne opsigtsvækkende begivenhed, tages Sven efter faderens død til fange af oprørske Normanner og må løskøbes af sine undersåtter. Adam har hørt beretningen af Sven Estridsens mund: da Sven vil begynde krig med Venderne, tages han to(!) gange til fange og føres til Venden, hvorfra han må udkøbes³.

Som ved beretningerne om Haralds flugt står her en kontinental og en dansk opfattelse overfor hinanden. For Thietmar var det Normanner, der tog Sven til fange, og det var tillige

¹ En lignende opfattelse er fremført af Curt Weibull: Sverige och dess nordiska grannmakter, 67—72.

² Sven Aggesen, Script. Min. I, 118—121. Både hos Sven og Saxo (Gesta Danorum, ed. J. Olrik og H. Ræder, 276) er skildringen af Wollins beboere i denne tid præget af det had til Venderne, som var en følge af plyndringerne og krigene i 12. årh. Sven fordømmer Harald Gormsen, fordi han har grundlagt denne trusel mod Danmark. Alligevel er det dog tydeligt, at begge opfatter stedet som sæde for nordiske vikinger, hvis fædrelandskærlighed alene ifølge Saxo er grunden til, at kong Sven slipper levende fra sin tilfangetagelse.

³ Thietmar: Chronicon VII, 36, ed. R. Holtzmann, 442: «Ille, inquam, supra memoratus, non rector sed destructor, post mortem patris sui a Northmannis insurgentibus captus, cum a populo sibi tunc subdito cum ingenti precio solveretur, . . .» Adam II, 29, Schmeidlers udg., 91: «Nam cum bellum susciperet contra Sclavos, bis captus et in Sclavianiam ductus tociens a Danis ingenti pondere auri redemptus est.»

oprørske Normanner, hvori må ligge, at de tidligere havde været den danske konges undergivne. I den danske tradition, som Adam gengiver, betegnedes kong Svens fjender som Vender. Atter forenes udsagnene, som begge må anses at have høj kildeværdi, hvis det antages, at disse Normanner eller Vender var vikingerne fra Wollin.

Under de bevægede begivenheder, som ledsagede kongeskiftet Harald Gormsen-Sven Tveskæg, ses Wollin således at optræde som den førstes forbundsfælle, og også i den nærmeste eftertid må byen opfattes som Svens modstander, men hvad Olav Tryggvesons nederlag i de sjællandske farvande angår, er en nærmere bestemmelse af de deltagende »Vender« ikke mulig at foretage på samme måde som ved Haralds flugt og Svens tilfangetagelse, ti Olavs fald erindredes kun i den nordiske tradition, ingen af de europæiske historieskrivere optegnede blot den mindste bemærkning om denne i Nordens historie så afgørende begivenhed. Den eneste mulighed bliver derfor den mere usikre, udfra en analyse af de politiske forhold under kong Svens første regeringstid at søge de vendiske områder og da navnlig Wollin placeret i sammenhængen. Tillige må der her tages skyldigt hensyn til de polske hertuger, idet det polske riges voldsomme ekspansion under de to første Piaster bragte dets grænser i umiddelbar nærhed af de områder, hvor nordisk politik udspillede.

Det er almindeligt at se et tidligt vidnesbyrd om Wollins politiske stilling i Widukind af Corweys omtale af Sachsergreven Wichmann og de med ham forbundne »Vuloini«s kampe med Mieszko I af Polen i 967, men Widukinds fremstilling tillader ikke nogen sikker slutning på dette punkt, snarest synes den at tyde på, at den sachsiske historieskriver regner Vuloini som tilhørende Redarierne og således vel bosat i området vest for nedre Oder¹. Adam af Bremens lokalisering af den slaviske stamme

¹ Widukind: *Rerum Gestarum Saxoniarum Libri Tres* III, 69, ed. P. Hirsch-H.-E. Lohmann (1935), 143—144: »Audiens autem Wichman-

Wilini, som i reglen og sikkert med rette jævnføres med den af Widukind omtalte, synes at pege i samme retning.¹

Disse kampe såvel som de tidligere i 963 må derimod tages som et vidnesbyrd om, at den polske hertug på dette tidspunkt havde underlagt sig i hvert fald dele af Pommern og som det synes ganske i overensstemmelse med den tyske kejser, omend ikke altid med markgreverne. Den tribut, som Mieszko betalte for et område indtil floden Warthe, vistnok nord for denne, og

nus urbem captam sociosque afflictos ad orientem versus iterum se paganis inmersit, egitque cum Slavibus qui dicuntur Vuloini, quomodo Misacum amicis imperatoris bello lascesserent; quod eum minime latuit. III, 70, *ibid.*, 146—147: «Imperator itaque acceptis armis Wichmanni de nece eius iam certus factus scripsit epistolam ad duces et prefectos Saxoniae in hunc modum: . . . Preterea volumus, ut, si Redares, sicut audivimus, tantam stragem passi sunt — scitis enim, quam saepe fidem fregerint, quas iniurias attulerint —, nullam vobiscum pacem habeant. . . . His litteris lectis in conventu populi in loco qui dicitur Werla coram principibus et frequentia plebis, visum est pacem iam datam Redariis oportere stare, eo quod tunc bellum adversum Danos urgeret, et quia copiae minus sufficerent ad duo bella pariter conficienda». Widukind sætter øjensynlig kejserens brev til Sachserne i forbindelse med Wichmanns død, og det i brevet omtalte nederlag for Redarierne synes da at måtte henvise til kampene 967. Denne opfattelse har også A. Brackmann: *Die Wikinger und die Anfänge Polens*, *Abhandl. d. Preuss. Akad. d. Wissensch.*, Jhrg. 1942, Nr. 6, 16, n. 2. Sammesteds, s. 34—35, henføres dog Vuloini til Wollin, ligesom Steenstrup: *Venderne og de Danske*, 35—36; Holtzmann: *Böhmen und Polen im 10. Jahrhundert*, *Zeitschr. d. Vereins f. Gesch. Schlesiens* LII (1918), 25, n. 3; Hofmeister: *Der Kampf um die Ostsee*, 17; Wojciechowski: *Mieszko I*, 45 ff.; Kętrzyński: *The Cambr. Hist. of Poland I* (1950), 17 og mange flere. F. Dvornik: *The Making of Central and Eastern Europe* (1949), 57, henfører Vuloini til Ostersøkysten ved nedre Oders højre bred. Den ovenfor fremsatte opfattelse svarer nærmest til den af L. Giesebrecht: *Wendische Geschichten I* (1843), 10, 189 ff., og W. Sommerfeld: *Geschichte der Germanisierung des Herzogtums Pommern* (1896), 14, forfægtede. E. Randt hævder (*Ostland Forschungen*, Heft 2 (1932), 32), at hverken kampene 963 eller 967 kan dreje sig om Pommern.

¹ Adam af Bremen II, 21, Schmeidlers udg., 77—78: «Sunt et alii Sclavorum populi, qui *inter Albiam et Oddaram* degunt, sicut Heveldi, qui *iuxta Habolam fluvium* sunt, et Doxani, Leubuzzi, Wilini et Stoderani cum multis aliis. Inter quos medii et potentissimi omnium sunt Retharii, . . .».

Otto I's mægling på rigsdagen i Quedlinburg 973 i en strid mellem hertugen og Hodo, markgreven i Østmarken (Nordthüringen), viser dette. Hodos overskridelse af Oder nord for Warthe tyder dog på, at ikke alle tyske krese betragtede Mieszkos fremtrængen i Pommern med blide øjne. Omkring Odermunden mødtes tysk og polsk interessesfære, men næppe nogen af parterne havde ved denne tid kontrol herover¹.

Dette synes at fremgå af den spanske Jøde Ibrāhīm ibn Jacqūbs rejsebeskrivelse fra denne tid (965—973). Der omtales her en slavisk stamme, af Ibrāhīm kaldet Ūbāba, som lever i de sumpede nordvestlige egne af Mescheqqos (Mieszkos) rige, og som ved verdenshavet har en stor by med 12 porte og en havn. Den bekrieger Mescheqqo, og dens kampkraft er umådelig. Der er ingen konge, og Ūbāba lader sig i det hele taget ikke regere af nogen enkeltperson, men magten er hos de ældste¹.

Ibrāhīm er en usikker kilde; han har næppe været i Polen,

Det synes lidet rimeligt med Steenstrup og Holtzmann, ovf. anf. steder, at henføre disse Wilini til oen Wollin. Redaktorerne af Widukind-udgaven, Hirsch og Lohmann, 143, n. 4, støtter dog denne opfattelse imod Schmeidler.

¹ Mieszkos politik og hans forhold til kejseren bedømmes yderst forskelligt af polske og tyske historikere. Z. Wojciechowski (*Dwie tradycje (To traditionelle opfattelser)*, *Slavia Occidentalis* X (1931), 1—12, og *Mieszko I*, 47—54) samt J. Widajewicz (*Przy ujściu Odry, m. fl. hævder stærkt Mieszkos fremtrængen mod Østersøen, mens bl. a. A. Brackmann (senest i *Die Wikinger, stærkt understreget i Die Anfänge der polnischen Ostseepolitik, Jomsburg I* (1937), 130—131) anser Mieszkos optræden i Pommern for en defensiv forholdsregel. Især M. Z. Jedlicki (*Stosunek prawny Polski do cesarstwa do r. 1000 (Polens statsretslige forhold til kejserriget indtil år 1000)*, *Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Hist. XII* (1939)), opfatter Mieszkos afhængighed af kejseren som ret løs, mens af tyske forskere navnlig G. Sappok (*Die Anfänge des Bistums Posen* (1937), og *Polen, Reich und Pommern im 10. Jahrhundert, Jahrb. f. Gesch. Osteuropas II* (1937)) hævder stærk afhængighed. En nogenlunde udtømmende bibliografi findes i *Dvornik: The Making of Centr. and East. Europe*; jfr. hermed den af Hofmeister givne oversigt i *Der Kampf um die Ostsee*, 36.*

¹ G. Jacob: *Arabische Berichte*, 14. Jfr. B. Spuler: *Ibrāhīm ibn Jacqūb, Jahrb. f. Gesch. Osteuropas III* (1938), 1—10.

omend vistnok hos kejseren i Quedlinburg, og hans interesse for æventyrlige beretninger er stærkere end trangen til at give tilforladelig underretning. Hans udsagn er imidlertid et umiskendeligt vidnesbyrd om, at Mieszkos rige endnu på denne tid var uden kontrol over stammerne i Nordvestpommern og over Wollin, som sikkert må være realiteten bag den store by ved verdenshavet¹.

Heller ikke nogen tysk magt kan på dette tidspunkt antages at have været i stand til at udøve kontrol over Odermunden, omend den tyske kirkeorganisations grænsedragning, der tillige kan opfattes som et udtryk for det videre rigsterritoriums afgrænsning, tyder på, at man fra denne side regnede Usedom, men dog næppe Wollin, med til rigets interesseområde. Der var imidlertid her mere tale om et ønske end om en realitet, ti de slaviske stammer mellem Elben og Oder, navnlig det mægtige

¹ At Ibrāhims skildring sigter til Wollin er almindelig anerkendt; jfr. Hofmeister: *Der Kampf um die Ostsee*, 40—41. Litteraturoversigt i B. Stasiowski: *Untersuchungen über drei Quellen zur ältesten Geschichte und Kirchengeschichte Polens*, Breslauer Studien z. hist. Theologie XXIV (1933). Jfr. Brackmann: *Die Wikinger*, 52—63. Afvigende opfattelse hos Wojciechowski (Mieszko I) og Widajewicz (*Przy ujściu Odry*), som sætter Ūbāba lig Veleterne uden dog at levere fyldestgørende argumentation herfor. L. Koczy, der i *Kilka uwag o najstarszych dziejach Pomorza* (Nogle bemærkninger angående Pommerns ældste historie), *Roczniki Historyczne* VIII (1932), 115 ff., havde hældet til samme anskuelse, har senere i *Dagome iudex — Schinesge i (og) Awbaba*, *Rocz. Hist.* XII (1936), 1—46, fremsat en lignende opfattelse som de tyske historikere, til hvis datering af Ibrāhims skildring (973) han også slutter sig i modsætning til de fleste andre polske forskere (965). For den sidste daterings rigtighed er stærke argumenter fremført af W. Koppe: *Das Reich des Mieszko und die Wikinger in Ostdeutschland. Deutschland u. d. Osten*, Bd. 20 (1942), 261—62. Om Ibrāhims Ūbāba skal indskrænkes til Wollin er usikkert, snarere må betegnelsen omfatte flere kyststammer som foreslået af H. Weidhaas (*Die Volkwerdung der Westslawen und das Reich*, *Jahrb. f. Gesch. Osteuropas* III (1938), 497, n. 37). Hvis Ūbāba som Weidhaas mener tør udlægges «folk ved brændingen», ville det være nærliggende at opfatte ordet som en oversættelse af «Pommeranere», d. v. s. «folk ved havet». Brackmann (*Die Wikinger*, 35) opfatter Ūbāba som betegnelse for Pommeranerne.

Liutizerforbund, besad en udstrakt selvstændighed og fortsatte dyrkelsen af de gamle guder med Rhetra i Redariernes område som hovedhelligdom¹.

Den store Slaveropstand 983 viser, hvor svagt befæstet det tyske herredomme i disse egne var. Hamburg, Havelberg, Zeitz og Brandenburg var blandt de byer, som denne mod tysk politisk og kirkelig overhøjhed rettede oprørsbølge skyllede henover, og for såvel tysk som polsk politik blev faren fra Liutizerne bestemmende i den følgende tid. Mieszko havde efter Otto II's død i lighed med Boleslaw af Böhmen og Obotritterfyrsten Msciwoj støttet Henrik af Bayern, men da tronstriden var forbi, indfandt den polske hertug sig straks på Otto III's og regentskabets side. Mieszkos politiske mål var underlæggelse af de hedenske eller halvkristne slaviske stammer, han måtte se sin fordel ved et venskabeligt forhold til den tyske kejsermagt, og 986 mødte han da op hos Otto III i Quedlinburg,

¹ H. Aubin: Die Ostgrenze des alten deutschen Reiches. Entstehung und staatsrechtlicher Charakter, Hist. Vierteljahrschr. XXVIII (1933), 240 ff. Navnlig bispedømmet Havelbergs område har i denne forbindelse interesse. I stiftelsesbrevet 948, Mon. Germ. Hist., Dipl. Otto I, Tom. I, 155—156, bestemmes det således: „ . . . Praeterea determinavimus praenominatae sedis parochiae decimas istarum provinciarum infra suos limites consistentium: . . . Tholenz, Ploth, Mizerez, Brotwin, Wanzlo, Wosze. Terminum vero eidem parochiae constituimus ab ortu fluvii qui dicitur Pene ad orientem, ubi idem fluvius intrat mare, ab ortu vero fluminis quod dicitur Eldia ad occidentem, ubi idem flumen influit in Albiam, ab aquilone mare Rugianorum, a meridie Strumma fluvius . . . “. F. Curschmann (Die Stiftungsurkunde des Bisthums Havelberg, Neues Archiv XXVIII (1903), 427) bemærker, at optællingen af distrikter i stiftelsesbrevet begynder i sydvest ved Elben og ender i nordøst ved Forpommern (i moderne betydning, i 10. årh. betegnedes kun landet øst for Oder som Pommern) og Odermundingen, samt (n. 1) at de tre små landskaber Brotwin, Wanzlo og Wosze må søges i Forpommern, på Usedom og måske på Wollin, omend deres nøjagtige beliggenhed er omstridt. Jfr. Germania Sacra, I Abt., Bd. 2, v. G. Wentz (1933), 17, angående ægtheden af de angivne grænser. Angående dateringen se Curschmanns ovf. nævnte arb. Peene skilte Havelberg fra Hamburgerstiftet (bispedømmet Aldenburg). Jfr. Adam af Bremen II, 17, Scheidlers udg., 72; G. Dehio: Geschichte des Erzbistums Hamburg-Bremen I (1877), 126.

anerkendte hans overhøjhed og aflagde homagium til ham. Fra denne tid kæmpede han og hans efterfølger Boleslaw Chrobry næsten hvert år på kejserens side¹.

I virkeligheden betød dette, at den første store bølge af tysk Drang nach Osten var brudt sammen, ti oprøret lod sig ikke ganske kue af markgreven; de slaviske stammer bevarede friheden omend under tysk overherredømme, hvad der reelt var af tvivlsom værdi, og efter en ny krig 994—996 måtte kejseren anerkende dette. Navnlig Liutizerne var nu i praksis ganske selvstændige, og heller ikke Otto III's felttog 997 bragte dem til underkastelse. Endnu i de sidste år af 990'erne stormede de klosteret Hillersleben².

Ved siden af Liutizerfaren gjorde imidlertid også en anden politisk faktor sig gældende, ti samtidig med Slaveropstanden 983 og næppe uden forbindelse med denne — man betænke Harald Gormsens ægteskab med Obotritterhertugens datter — havde Danmark ved tilbageerobringen af Hedeby frigjort sig for det tyske overherredømme, som havde eksisteret i hvert fald siden 974 og snarest noget længere³. For Polen måtte Danmarks

¹ Hovedkilderne til Slaveropstanden er Thietmar af Merseburg og de tyske annaler; oversigt herover i G. Richter og H. Kohl: *Annalen des deutschen Reichs im Zeitalter der Ottonen und Salier I* (1890), 147—159. Fra tysk side er Slaveropstanden senest behandlet af G. Lukas: *Die deutsche Politik gegen die Elbslawen vom Jahre 982 . . .* (1940). Kritisk heroverfor er G. Labuda: *Powstania Słowian połabskich u schyłku X wieku* (Oprøret blandt Slaverne hinsides Elben i slutningen af 10. årh.), *Slavia Occidentalis XVIII* (1947). Jfr. iøvrigt fremstillingerne hos F. Dvornik: *The Making of Centr. and East Eur.*, 85 ff. og S. Kętrzyński i *The Cambr. Hist. of Poland*, 18 f. Liutizerfarens afgørende betydning for tysk-polsk politik er fremhævet af A. Brackmann: *Die Anfänge des polnischen Staates*, *Sitzungsber. der preuss. Akad. der Wissenschaften, Phil.-hist. Kl.*, 1934, XXIX, 1003. Samme opfattelse har Z. Wojciechowski: *Mieszko I*, 87.

² F. Dvornik: *The First Wave of the Drang nach Osten*, *The Cambr. Hist. Journ.* VII (1943), 142. A. Brackmann (*Reichspolitik und Ostpolitik im frühen Mittelalter*, *Sitzungsber. d. preuss. Akad. d. Wiss., Phil.-hist. Kl.*, 1935, XXXII, 957) fremhæver, at paven (Benedict VII) efter tilintetgørelsen af den tyske kirkelige organisation i øst spiller den afgørende rolle i Slavermissionen.

³ Når Steenstrup (*De danske Runestene i deres Forhold til Landets*

nye politiske stilling betyde en øget fare. Harald Gormsen gjorde åbenbart fælles sag med de slaviske oprørere, som også var den polske hertugs fjender, og ikke langt fra det polske riges grænser, i Wollin, havde den danske konge, som vi må tro, et af sine strategisk og økonomisk vigtigste støttepunkter; som det viste sig ved hans fordrivelse, det pålideligste af dem alle.

Med begivenhederne ved tronskiftet ændredes disse forhold. For Wollin måtte hovedfjenden nu blive kong Sven, byen var fra nu af skilt fra de danske interesser, og en tilnærmelse til Polen har sandsynligvis fundet sted, men vi er ude af stand til at dokumentere denne endelige fastslå, under hvilken form den er sket. Kildematerialets sparsomhed vanskeliggør overhovedet en bestemmelse af de pommerske områders politiske stilling i denne tid; efter Ibrāhims ovenfor omtalte beretning gives der først omkring 990 oplysninger herom. Den polske hertug synes at have fortsat sin tributbetaling til kejseren, og heri må vel lægges, at han stadig besad i hvert fald visse dele af Pommern, men om hans reelle magt i Østersøområdet kan intet sikkert siges¹. Fra naturens side var de pommerske egne afsondret fra det egentlige Polen, og forbindelsesvejene nord-syd var usikre

og Folkets Historie, Festskr. Kr. Erslev (1927), 84) og Vilh. Ia Cour (Sonderjyllands Hist. I (1930), 279; Kong Haralds tre Storværker, Årb. f. nord. Oldk. 1934, 74; Schultz Danmarkshist. I (1941), 475) ved denne af Thietmar (III, 24, Holtzmanns udg., 128) omtalte begivenhed ser Sven Tveskægs værk, er dette bygget på Hedeby- og Dannevirkestenenes oplysninger, som dog ikke med sikkerhed kan henføres hertil, omend muligheden vel er til stede. Man kan imidlertid ikke herfra slutte, at Harald Gormsen ved denne tid var på vej til at blive sat ud af spillet. Lis Jacobsen (Runeindskrifternes vidnesbyrd om kampene omkring Hedeby, Scandia VIII (1935), 71) anser det for udelukket, at den på Hedebystenen omtalte belejring henviser til kampene 983. Jfr. iøvrigt om disse spørgsmål Sture Bolin: Danmark och Tyskland under Harald Gormsson, Scandia IV (1931).

¹ Thietmar (V, 10, Holtzmanns udg., 232) regner Boleslaw Chrobry for tributskyldig indtil år 1000. Z. Wojciechowski (Mieszko I, 88) finder det sandsynligt, at Mieszko har set sin fordel ved at opretholde tributbetalingen. Pommern, hvoraf tributten betaltes, var særlig truet, og den retstitel, som den polske hertug opnåede ved erlæggelse af tribut til kejserdømmet, måtte under disse omstændigheder få øget værdi for ham.

og besværlige, så en virkelig beherskelse af Pommern måtte være en vanskelig sag, men at Pommeranerne skulle have indtaget en fjendtlig holdning overfor Polen i 980'erne, er der ingen anledning til at tro. At de tyske kilder tier om disse områder i deres omtale af Slaverkrigene, kan ganske vist ikke tillægges megen betydning, da Pommern lå uden for det egentlige tyske interessefelt, men den kendsgerning, at de polske hertuger kunne sætte så stor kraft ind på bekæmpelsen af Liutizerne og endnu fjernere boende stammer, synes at forudsætte nogenlunde ro ved nordgrænsen. Højest sandsynlig var baggrunden for Piasternes deltagelse i Liutizerkrigene ønsket om at hindre oprøret i at brede sig til Pommern.

Et ejendommeligt og omstridt aktstykke, det såkaldte *Dagome iudex*, der må dateres til ca. 990, synes endvidere at vise, at Mieszko regnede Pommern med til sit rige. Dokumentet, som er meget slet overleveret, er en *Donatio*, hvorved »*Dagome iudex et Ote senatrix et filii eorum Misika et Lambertus*« overdrager til St. Peter »*civitas Schinesne*« med det dertil hørende område, som bestemmes ved en opregning af grænserne¹.

Allerede Giesebrecht indså, at det her angivne område i virkeligheden var det polske rige, og identificerede »*Ote senatrix*« med hertug Mieszkos anden gemalinde, den tyske Oda. »*Dagome iudex*« mente Giesebrecht at måtte opfatte som en pommerisk

¹ Dokumentet er bevaret i kardinal Deusdedits samling af kanonisk ret fra slutningen af 11. årh., udg. af Wolf von Glanvell: *Die Kanonesammlung des Kardinals Deusdedit* (1905), hvor det lyder (359): »*Item in alio tomo sub Iohanne XV papa Dagome iudex et Ote senatrix et filii eorum Misica et Lambertus . . . leguntur beato Petro contulisse unam civitatem in integro, quae vocatur Schinesne, cum omnibus suis pertinentiis infra hos affines: sicut incipit a primo latere longum mare fine Bruzze (Preussen) usque in locum, qui dicitur Russe (Rusland), et fine Russe extendente usque in Craccoa et ab ipsa Craccoa usque ad flumen Oddere recte in locum, qui dicitur Alemure, et ab ipsa Alemura usque in terram Milze, et a fine Milze recte intra Oddere et exinde ducente iuxta flumen Oddera usque in predictam civitatem Schinesgne*«. Fyldig omtale af aktstykkets overlevering og den tidligere litteratur gives af B. Stasiewski: *Untersuchungen*; jfr. hertil F. Dvornik: *The Making of Centr. a. East. Eur.*, 315-318.

fyrste, men den senere forskning har været enig om heri at erkende selve den polske hertug, der ved denne overdragelse som ved tidligere lejligheder anvendte en tilnærmelse til pave-stolen som led i øjeblikkets politik. Formålet var snarest at beskytte Odas børn og deres krav overfor Mieszkos søn af første ægteskab Boleslaw, der ikke omtales i dokumentet. »Civitas Schinesne« (Schinesghe) opfattede Giesebrecht som Stettin, hvilket også udfra dokumentets udtryk synes den rimeligste løsning¹.

Vest- og nordgrænserne, som i denne forbindelse alene har interesse, beskrives som strækkende sig fra Craccoa (Krakow) så langt som til floden Oddere (Oder) indtil et sted, som kaldes Alemure (mulig Opavas biflod Mora), fra Alemure indtil Milzernes land, herfra videre til Oder og dernæst følgende denne flod indtil den i indledningen omtalte Schinesne, hvorfra grænsen fortsætter langs »longum mare«, Østersøen².

Dagome iudex synes at vise os et Polen, hvis grænser er skudt frem til Oder og Østersøen og således indbefatter hele Pommern. Om dette er ensbetydende med, at den polske hertug virkelig beherskede disse uvejsomme egne, er ganske vist

¹ L. Giesebrecht: *Wendische Geschichten* I (1843), 232—233. Således også i senere tid A. Brückner: *Boleslaw Chrobry, Slavia Occidentalis* VII 65—79; Z. Wojciechowski: *Mieszko I*, 98; F. Dvornik: *anf. værk*, 318. B. Stasiewski (*Untersuchungen*, 51) hævder derimod, at Schinesne bør identificeres med Gnesen; samme opfattelse har de fleste andre tyske forskere samt L. Koczy (*Dagome iudex — Schinesge i Awbaba*, 21) og J. Widajewicz (*Przy ujściu Odry*, 42—44). Dvornik fremhæver, at »civitas Schinesne« må ligge ved Oder, og dette synes også tydeligt at fremgå af dokumentet. Dog er det ikke rimeligt som Dvornik at oversætte »civitas« ved »by«, snarere betegnes herved det slaviske borgdistrikt, men rigtignok kan det vanskelig antages, at Gnesens distrikt har nået ud til Oder.

² F. Lorentz (*Schinesghe und die Nordgrenze der Dagome-Schenkung*, *Monatsbl. d. Gesellsch. f. pomm. Gesch. und Altertums-k.*, Jahrg. 50 (1936), 3—9) opfatter »longum mare« som Goplosee. E. Keyser (*Die Nordgrenze Polens im 10. Jahrh.*, *Deutsches Arch. f. Landes- u. Volksforsch.*, Jahrg. 5 (1941), 271—77) forstår herved Warthe-Netze. Disse løsninger er dog lidet sandsynlige og har ikke vundet mange tilhængere.

usikkert, men om noget modsætningsforhold synes der ikke at have været tale omkring 990. Om Wollin gives ingen underretning, øen omtales ikke. Wollin ville imidlertid ikke have været nogen ubetydelig bestanddel i et nyskabt Østersørige, ti den rummede på dette tidspunkt om ikke Europas største by, som Adam af Bremen et lille århundrede senere betegnede Jumne, så dog i al fald en af Østersøens vigtigste handelspladser. Skulle Mieszko have ladet denne nøglestilling uomtalt, hvis den virkelig havde været i hans besiddelse? Sikkert kan dette spørgsmål ikke besvares udfra *Dagome iudex*, kun så meget tør sluttes, at naboskabet har medført en forståelse mellem Wollin og det polske herredømme efter tronskiftet i Danmark ved midten af 980'erne¹.

Under alle omstændigheder måtte Wollin for den danske konge være en vigtig faktor i det politiske spil. Til et opgør med den norske Håkon Sigurdson har der i disse år næppe været tid eller kraft, fra tysk side behøvede Danmark ikke at frygte angreb, dér var kræfterne bundne af kampen mod Slaverne, og om forholdet til Sverige vides intet sikkert. Meget synes at

¹ Mieszkos erobring af hele Pommern sættes af tyske forskere til 980'erne. B. Stasiewski: *Die Anfänge der Regierung Boleslaw Chrobry's*, *Zeitschr. f. osteur. Gesch.* IX (1935), 580—81; A. Brackmann: *Die Anfänge d. poln. Staates*, 1002. I forbindelse hermed sættes undergangen af den pommerske borg Zantoch ved Warthe nær Netzemundingen mellem 980 og 990. Se herom: *Zantoch, eine Burg im deutschen Osten*, hrsg. von A. Brackmann und W. Unversagt (1936). For polske historikere som Wojciechowski (Mieszko I, 35 ff.) og Widajewicz (*Najdawniejszy Piatowski podbój Pomorza* (Piasternes ældste erobring af Pommern), *Slavia Occidentalis* X (1931), 13—117, og *Przy ujściu Odry*, 95) er Wollin siden 967 under Mieszko. Omkring 980 (986) erobres byen af Styrbjörn med hjælp fra Harald Gormsen (ifølge Widajewicz også fra Vladimir den Store), men efter Styrbjörns nederlag mod Erik Sejrsæl lykkes det Mieszko med svensk hjælp at generebre Wollin. Lignende opfattelse hos F. Dvornik: *The Making of Centr. a. East. Eur.*, 87—88. Grundlaget for denne konstruktion er de nordiske sagaer, kombineret med oplysninger fra Widukind (jfr. ovf., s. 22) og Adam af Bremen (ndf., s. 37 ff.).

tyde på, at kong Sven har opfattet Wollin og byens mulige allierede som hovedtruslen mod sin nyerhvervede kongemagt.

»Skønt Sven levede i fred og tryghed og ikke behøvede at ængstes for noget anfald fra fjender,« fortæller Gesta Cnutonis forfatter om kongens første regeringstid, »havde han dog faren i tankerne og frygtede den, som om den hang ham over hovedet, og han styrkede og hegnede derfor sin lejr, som måske ville være for svag til at yde tilstrækkelig modstand mod fjenderne, hvis de skulle komme, og han tålte ingen efterladdenhed hos sine folk, hvad de nødvendige krigsforberedelser angik, men vågede nøje over, at deres mandsmod ikke blødgjordes ved et liv i ro og mag, sådan som det plejer at gå.«¹

St. Omer-munken bedyrer, at hans kærlighed til Sven ikke har forledt ham til at udsmykke beretningen om denne den lykkeligste af sin tids fyrster. Men hans forsikring om, at kongen levede i fred og sikkerhed, udtryk, som havde en dyb betydning i den augustinske terminologi og betegnede Sven som en sand kristen fyrste, formår kun at kaste et let gennemsigtigt slør over den usikkerhed, som prægede Svens første kongetid, og vi tør måske i den stærkt befæstede lejr, som i tiden omkring 1000 grundlagdes ved Store Bælt, se et vidnesbyrd om den danske konges krigsforberedelser og hans disciplinære tugt. Trelleborgmaterialets nordisk-baltiske orientering taler for at søge den lejr, som Sven ifølge Gesta Cnutonis udbyggede, netop i dette imponerende fæstningsanlæg. Ved sin beliggenhed ville det være velegnet både som bastion mod fjenderne og som udfaldsport imod dem. Dog bør man næppe antage, at Trelleborg skabtes blot med dette formål for øje².

¹ Gesta Cnutonis Regis, Liber I, Script. Min. II, 391.

² Poul Nørlund: Trelleborg (1948). Når Lauritz Weibull i sin anmeldelse af dette værk (Scandia XX (1950), 286) hævder, at dateringen er usikker indenfor hundredåret ca. 950—ca. 1050 eller noget senere, er dette næppe holdbart. Ganske vist er Nørlunds udnyttelse af to enkelte fundgenstande, et spænde og en mont, for den nærmere datering af anlæggelsen til slutn. af 10. årh. (148) højst angribelig, alene af den grund, at begge genstande kun kan anvendes som termini post quos, og ifølge velvillig oplysning fra museumsinspektør, mag. art. Tage E. Christiansen er endvidere fundfor-

Selv den befæstede lejr viste sig dog utilstrækkelig til at bevare kong Svens fred og sikkerhed. Den lange og rolige fredstilstand, som ifølge Gesta Cnutonis gik forud for erobringen af England, tør vi ikke tro på, den må tilskrives forfatterens kærlighed til den danske konge, ti ifølge Thietmar, som trods sin odiøse skildring af Sven er vor bedste kilde på dette punkt, faldt den danske konges tilfangetagelse af de oprørske Normanner, vikingerne i Wollin, endnu forud for hans første store togter mod Vesteuropa. Ifølge Adam var det kong Sven, der indledede krigshandlingerne¹.

»Ti da denne ikke styrer men tilintetgører,« lyder beretningen hos Merseburgbispen, »som efter sin faders død var blevet taget til fange af oprørske Normanner og kun var blevet befriet af sine undersåtter mod en stor løsesum, fik at høre, at han af samme grund blev kaldt for en træl i ondsindede menneskers sladder, tænkte han forbitret på at hævne denne forhåelse, for hvilken han på virksom måde havde kunnet straffe nogle få, på det hele rige og dermed til sin egen skade, hvad han havde kunnet indse, hvis han blot havde tænkt sig om. Han prisdav nemlig sit herredømme for udenlandske fjender, ombyttede sikker ro med ustadig omflakken, fred med krig, sit rige med det fremmede, himlens og jordens Gud med djævelen, og mens han hærgede alt beboet land, berømmede han — oh smerte — atter og atter sig selv således: han var ikke nogen købt og medgørlig regent, men en af fri vilje vidt og bredt skalvende fjende af sine egne.«²

holdene for møntens vedkommende ganske usikre. Imidlertid peger det samlede fundmateriale henimod 1000 og kan kun yderst vanskeligt henføres til 11. årh.s midte, og når Nørlund henfører borgen til Sven Tveskæg, er dette vel, som bemærket af Weibull, en hypotese, men dog som det synes en ganske rimelig hypotese. Jeg er museumsinspektør C. G. Schultz tak skyldig for imødekommende oplysning angående dateringsspørgsmålet.

¹ Jfr. ovf., s. 21.

² Thietmar: *Chronicon* VII, 36, ed. Holtzmann, 442. Når Curt Weibull (Sverige och dess nordiska grannmakter, 89 ff.) frakender Thietmars skildring af Sven enhver kildeværdi på grund af den stærke anvendelse af augustinske termini, er det sikkert at skyde over målet. At drage de

Thietmar ser Svens vikingetog som en følge af hans tilfange-
tagelse, og han har sikkert ret heri. Det uundgåelige opgør med
Wollin var endt med nederlag og tilfangetagelse for den danske
konge, og hans frigivelse havde været dyr. Sagaskriverne og
efter dem mange andre undrede sig over, at de wollinske vikinger
overhovedet slap kongen løs igen, hvad der måtte være næsten
at opfordre ham til at tage hævn, og de løste kun dette problem
ved at smede ham i Hymens lænker med prinsesse Gunhild,
men deres løsning er uhistorisk, først ved midten af 990'erne
fandt dette ægteskab sted.

I virkeligheden udsatte Wollin sig næppe heller for nogen
større øjeblikkelig fare ved at sætte den danske konge i frihed.
Det var mere end jordegodset den veltrænede hær, der var
kilden til hans magt, og for at opretholde denne styrke krævedes
kapital — likvid kapital. Sven var en ruineret mand; hvorledes
skulle han aflønne sine folk, stadig bevare sin popularitet som
den gavmilde giver af gyldne ringe, nu da det kongelige guld
lå velforvaret i Wollin? Han kunne ikke tænke på hævn, ti det
må have været en bydende nødvendighed for ham hurtigst
muligt at skaffe ny kapital til veje. Han havde sin hær, som
var villig til at følge ham derhen, hvor pengene kunne hentes
uden alt for stor modstand. Kort tid senere møder vi ham i
England.

Bisp Thietmar, der levede i det tyske bonde- og godsejer-
samfund, savnede forudsætningerne for at forstå dette; for ham
var den personlige ydmygelse eneste forklaring på Svens hærgen.
Den rolige udvikling af landet, som Thietmar ville have fore-
trukket, var ikke kong Svens sag, ja næppe engang mulig for

middelalderlige, som oftest gejstlige forfatteres oplysninger i tvivl alene
udfra deres anvendelse af udtryk fra bibelen og kirkefædrene er urimeligt.
Denne form er et udtryk for forfatterens kulturelle baggrund, men kan
i sig selv intet sige om kildens tilforlidelighed. Den kan jævnføres med
nutidige engelske historikers rigelige brug af citater fra Milton, Shake-
speare o. s. v. Jfr. A. Hofmeisters afvisning af Curt Weibulls kritik af
Adam og Thietmar udfra anvendelsen af augustinske begreber i *Der Kampf
um die Ostsee*, 37, n. 27. At middelalderforfatterne i reglen er stærkt par-
tiske, er en ganske anden sag.

ham i den givne situation. Men den gejstlige historieskrivers fordommelse er forståelig både fra et socialt og kirkeligt synspunkt, ti Sven brød som bekendt med den tyske kirke, og på ét punkt synes Thietmar at have ret: Svens vikingetog betød i første omgang en trusel mod Danmarks selvstændighed: han prisgav sit herredømme for udenlandske fjender.

Svens nederlag og tilfangetagelse, som må dateres til ca. 990, medførte en øjeblikkelig afspænding i de politiske forhold ved den vestlige Østersø, og det er måske ikke uden forbindelse hermed, at den polske hertug nu fandt tiden inde til at vende opmærksomheden mod syd, hvor forholdet til Böhmen synes at have været spændt efter 977. Under de langvarige kampe mod Liutizerne havde Böhmen støttet disse, og alene af denne grund var en polsk-böhmisk konflikt uundgåelig. Før 990 haves dog ingen sikre vidnesbyrd om kampe, men til denne tid synes den polske erobring af Schlesien, som fremgår af *Dagome iudex*, at måtte dateres, og Böhmen så sig ikke i stand til at genvinde det tabte¹.

Ved forbundet med det tyske regentskab, som indtil 991 lededes af den kraftige Theofano, holdt Mieszko stadig fast. Endnu i dette år indfandt han sig i Quedlinburg og deltog i de første heldige angreb på Branibor (Brandenburg). 992 sendte han sin søn Boleslaw, da han selv synes at have været optaget af en trusel fra Rusland, og samme år døde han².

Separatistiske tendenser fik i Polen som andre steder rig næring ved et tronskifte, og den modsætning mellem Boleslaw og hans yngre halvbrødre, som synes at skimte frem i *Dagome iudex*, brød ved faderens død ud i lys lue. Mieszkos ældste søn var dog ikke til sinds at dele arven, og i kraft stod han på ingen måde tilbage for sin fader; hans overtagelse af magten var

¹ Z. Wojciechowski: *Mieszko I*, 127; B. Stasiewski: *Untersuchungen*, 60 ff.; R. Holtzmann: *Böhmen und Polen im 10. Jahrh.*, 37; F. Dvornik (anf. værk, 106 ff.) henlægger Böhmens tab af Schlesien til årene 987—990. De øvrige mener snarest 990.

² Samuel H. Cross: *Scandinavian-Polish Relations*, 137. Kętrzyński i *The Cambr. Hist. of Poland I*, 19 ff.

blodig, men hurtig og effektiv. Fra sin fader overtog Boleslaw et rige, der gjorde krav på områderne fra Ostersøen til Karpatherne og i vest frem til Oder. Også sin politik arvede han fra faderen. Han opretholdt forbundet med det tyske rige, som efter Theofanos død 991 lededes af den langt svagere Adelheid, under hvem grænsforsvaret atter blev et akut problem. 992 støttede han Tyskerne mod de vestlige Slaver, men har dog vel også dette år været optaget af den russiske trusel mod Galizien. 995 var han med i kejser Ottos ekspedition mod de slaviske Redarier, men om hans politik i de mellemliggende tre år vides intet sikkert, dog må det antages, at den almindelige Slaveropstand, som udbrod 994, har fastholdt hans opmærksomhed ved Østersøområdet, og nogle omstridte oplysninger hos Adam af Bremen synes at bekræfte dette¹.

Bremerhistorikeren fortæller med Sven Estridsen som hjemmelsmand, at Svenskekongen Erik samlede en utallig hær og angreb Danmark; efter søkampe beholdt han landet som sejrherre, og kong Sven blev fordrevet. Erik sad nu inde med to riger². Lauritz Weibull og mange med ham har stillet sig tvivlende overfor denne Adams beretning om Eriks erobring af Danmark på grund af hele den tendentiøse ramme, den er sat ind i, og har set den som en parallel til Bibelens fortælling om den frafaldne Manasse, der fanges af den assyriske konge og føres til Babylon, hvor han dog gør bod og anråber Gud, som derpå fører ham tilbage til Jerusalem og hans rige³. Ligheden med Adams fremstilling af Svens omtumlede liv er slående, men det er dog kun en form, som vel kan forvanske de historiske begivenheder, men næppe retfærdiggøre en fuldstændig forkastelse af kildens værdi. Endvidere findes hos Adam i scholie 24 (25) en oplysning om dette svenske angreb på Danmark,

¹ Kendskabet til opstanden 994 beror navnlig på en enkelt oplysning i *Annales Quedlinburgenses*, M. G. H. SS III, 72: «*Slavi — omnes, exep̄tis Sorabis, a Saxonibus defecerunt*». G. Richter u. H. Kohl: *Annalen des deutschen Reichs im Zeitalter der Ottonen und Salier I*, 154.

² Adam af Bremen II, 30 og 35, ed. Schmeidler, 91 og 95.

³ L. Weibull: *Kritiska undersökn.*, 98 ff.

som falder udenfor den i sandhed tendentiøse ramme, og som øser af andre kilder end Sven Estridsens beretning, uanset at også scholiet må henføres til Adam selv¹.

Der fortælles her, hvorledes Erik og den mægtige kong Boleslaw af Polen indgik forbund, og Boleslaw gav Erik sin datter eller søster til ægte (som vi ved fra Thietmar VII, 39, var det hans søster). Som følge af forbundet blev Danskerne angrebet af »Sclavi« og Svenskere i forening. I forbund med Otto III undertvang Boleslaw hele »Sclavaniam« (Venden), »Ruzziam« (Rusland) og Preussen, hvor den hellige Adalbert led martyrdøden. Boleslaw bragte hans relikvier til Polen².

Det er indlysende, at der i dette tilfælde ikke er tale om nordisk tradition, Adam må her øse af kontinentale kilder, og bortset fra omtalen af Eriks og Boleslaws forbund og angrebet på Danmark, bekræftes de oplysninger, der gives, alle fra anden

¹ L. Weibull: Kritiska undersökn., 92. Schmeidler, indledningen til Adamudgaven, XLI—XLII. Weibull og senere Sture Bolin (Om Nordens äldsta historieforskning, 33—35) ser Adams mørke fremstilling af Sven Tveskæg som inspireret af Sven Estridsens syn på ham, hvilket dog samtidig stemmer udmærket overens med den tyske kirkes synspunkter. Det sidste fortjener vistnok at understreges. Det er påfaldende, hvor nær overensstemmelse der er mellem Adams og Thietmars skildringer af den danske konge, uanset at Adam ikke synes at have benyttet Thietmars værk.

² Adam af Bremen, ed. Schmeidler, 95, schol. 24 (25): »Hericus rex Sueonum cum potentissimo rege Polanorum Bolizlao fedus iniit. Bolizlaus filiam vel sororem Herico dedit. Cuius gratia societatis Dani a Sclavis et Sueonibus iuxta impugnati sunt. Bolizlaus, rex christianissimus, cum Ottone tercio confederatus omnem Sclavaniam subiecit et Ruzziam et Pruzzos, a quibus passus est sanctus Adalbertus, cuius reliquias tunc Bolizlaus transtulit in Poloniam«. Jfr. fremstillingen hos Gallus, M. G. H. SS IX, 428: »Ipse (Boleslavus) namque Selenciam, Pomoraniam et Prusiam usque adeo vel in perfidia resistentes contrivit vel conversas in fide solidavit, quod ecclesias ibi multas et episcopos per apostolicum, ymmo apostolicus per eum ordinavit. Ipse etiam beatum Adalbertum . . ., ad se venientem cum magna veneratione suscepit, eiusque praedicationibus fideliter et institutionibus obedivit. Sanctus . . ., intrepidus Prusiam intravit, ibique martirio suum agonem consummavit. Postea vero corpus ipsius ab ipsis Prusis Boleslavus auri pondere comparavit, et in Gneznensi metropoli condigno honore collocavit«.

side. Slægtskabet mellem Boleslaw og Eriks dronning har Adams kilde ikke været helt på det rene med, men netop den kendsgerning, at der ikke gøres noget forsøg på at fortie denne brist, giver scholiet et yderligere præg af tilforladelighed. At Erik Sejrsæl skulle have fordrevet Sven fra Danmark, således som Adams hovedtekst beretter, tor næppe anses for sikkert, her ville der være mulighed for en tendentios ændring af de historiske kendsgerninger, og Thietmar er som omtalt af den opfattelse, at de udenlandske fjender netop udnyttede kongens fraværelse. Om selve angrebets rigtighed kan der derimod næppe være tvivl — Adams hovedtekst og scholiet bør opfattes som to af hinanden uafhængige kilder —, men mod hvilke egne af Danmark, det har været ført, vides ikke, og om det virkelig, som Adams hovedtekst siger, har medført en fuldstændig erobring af landet, er tvivlsomt. Her ville der atter være mulighed for en tendentios overdrivelse, selv om ordene »Erik sad inde med to riger«, som af Adam udtrykkelig lægges Sven Estridsen i munden, falder med en vis vægt¹.

At Erik har været hovedfjenden, kan næppe betvivles, men

¹ Heller ikke Adolf Hofmeister mener ganske at kunne afvise tanken om en forbigående erobring af Danmark eller store danske landsdele ved en svensk konge (Der Kampf um die Ostsee, 10). Sam. H. Cross (Scand.-Polish Relations, 131—138) anser derimod scholiet for apokryft og uden kildeværdi, uden dog at give tilfredsstillende grunde herfor. Polske historikere anser scholiet for troværdigt, men er uenige om dateringen. L. Koczy (Jomsborg, Kwart. Hist., 46 (1932), 277—320, Polska i Skandynawja, 53 ff. og 240—42) henfører det til tiden under Boleslaw og lader iøvrigt Eriks angreb være rettet mod Hedeby, idet han hermed forbinder runestenenes udsagn og de tyske annalers oplysninger om Boleslaws og Otto III's kampe mod de polabiske Slaver og Obodritterne. Widajewicz (Przy ujściu Odry, 64—79) og Wojciechowski (Mieszko I, 92—106, og Polska nad Wisłą i Odrą w X wieku (Polen mellem Weichsel og Oder i 10. årh.) (1939)) i fortsættelse af O. Balzer (Genealogja Piastów (1895), 51) henlægger begivenhederne til Mieszkos tid. Bortset fra, at de herved må kassere Adams navn, skønt de øvrige i scholiet omtalte begivenheder sikkert lader sig henføre til Boleslaw, bygger dette på en ukritisk brug af sagaernes oplysninger og misforstået opfattelse af de samtidige forhold i Skandinavien. Også Koczys slutninger er iøvrigt uholdbare.

hans praktiske fordele af forbundet med Boleslaw bør dog sikkert ikke undervurderes, selv om intet tyder på, at den polske hertug skulle have været i besiddelse af en flåde, hvormed han kunne komme Svenskerne til hjælp. De fleste af de historikere, der har studeret Adams scholie, har opfattet det allierede angreb på Danmark som ført af Erik og Boleslaw i forening, men scholiet siger i virkeligheden noget andet, nemlig at Danskerne som følge af forbundet mellem Erik og Boleslaw blev angrebet af »Sclavi« og Svenskere. Hos Adam betyder imidlertid »Sclavi« normalt Vender, mens Polakkerne betegnes »Polani«, og vi må derfor tro, at det var forenede svensk-vendiske styrker, der truede det danske rige¹. At de egentlige vendiske stammer på denne tid skulle have været i stand til at ruste en flåde mod Danmark, må dog anses for usandsynligt, og endvidere udelukker fjendskabet mellem Boleslaw og stammerne vest for Oder, at disse skulle optræde som støtte for de forbundne fyrster. Pommeranerne på den anden side omfattes normalt ikke af betegnelsen »Sclavi«. Men vi har tidligere, ved omtalen af Harald Gormsens flugt, set, at »Sclavi« hos Adam kan betegne andre end de egentlige Vender, nemlig beboerne i Wollin. Den eneste rimelige slutning synes at være, at det var denne bys flåde, der støttede kong Erik af Sverige i hans angreb på Danmark. Wollin havde vel ved at berøve kong Sven hans kapital afværget den øjeblikkelige trusel fra denne side, men faren kunne dukke op påny, når den danske konges finansielle grundlag atter var bragt i orden. Med begærlighed må handelsbyen ved Oder-

¹ Også Pierre David (*Boleslas le Preux dans les légendes épiques polonaises et scandinaves* (1932), 4) er af den opfattelse, at der ved de i Adams scholie omtalte »Sclavi« må forstås Østersøslaver. Alene scholiets oplysning om, at Boleslaw undertvang »omnem Sclavaniam« viser, at Polen ikke medregnes hertil, ligeledes den alm. geografiske omtale i II, 21 (Schmeidlers udg., 75—79), hvor de egtl. Venderstammer opregnes. Pommeranere, Polakker, Preussere, Bøhmere og Russere nævnes for sig i schol. 14. Jfr. iøvrigt om dette spørgsmål L. Koczy: *Sklawanja Adama Bremeńskiego* (Adam af Bremens »Sclavania«), *Slavia Occidentalis* XII (1933), 181—253, 422.

mundingen have grebet muligheden for at få en venligtsindet hersker på den danske trone.

Eriks og Venderne angreb må henlægges til årene kort før 995, hvor det fra engelske kilder vides, at Sven hjemsøgte Vest-europa med sin flåde, og i Polens historie ville en svensk alliance på denne tid føje sig naturligt ind. Boleslaw måtte med tilfredshed se en forbundsfælle som hersker over Danmark. Han havde vel som sin fader næppe ambitioner på selve Østersøen, men på denne tid fortsatte han sin forgængers kamp mod de slaviske stammer i kystegnene, og et allieret venligtsindet Sverige-Danmark ville være ham særdeles belejligt under fuldførelsen af denne opgave, som ved midten af 990'erne synes at have været hans politiske hovedmål.

Imidlertid skaffede kong Sven sig ved mislige, men effektive midler den kapital, der var en nødvendig forudsætning for en genoptagelse af det ved nederlaget mod Wollin tabte spil. I 994 og 995 var han i England og Wales, det første år med Olav Tryggveson som forbundsfælle. Olav vendte hjem 995 for at overtage kongemagten i Norge, som det synes uden kamp.

Ikke længe efter 995 er også kong Sven af Danmark vendt hjem. Hans refinansiering var tilendebragt, og netop ved denne tid åbnede Eriks død, formodentlig i 995 eller 996, ham en mulighed for tilbageerobring af det tabte. Eriks søn med den polske prinsesse må have været ganske ung, så ingen syntes at kunne true ham; men Sven så større perspektiver åbne sig og viste, at han kendte andre politiske midler end kampen; han ægtede Eriks enke og fik vel dermed den faktiske indflydelse også i Sverige. Håkons sønner, Erik og Sven jarl, der efter flugten søgte tilflugt hos den svenske konge, synes efter dennes død at have sluttet op på Svens side. En stærk koalition med to af de skandinaviske riger som basis var dannet. Jarlesønnernes deltagelse drejede spidsen mod Olav Tryggveson og Norge, hvor også kong Sven havde gamle danske krav at gøre gældende. Men Sven havde tillige en gammel tort at hævne i Wollin, selv de begivenhedsrige år i viking havde næppe udslettet mindet herom. Det var imidlertid sin sag nu at gøre de gamle danske

interesser i Venden gældende og da navnlig i Wollin, ti hertug Boleslaw, kong Svens egen svoger, havde i de foregående år sat meget ind på at sikre polsk herredømme i disse egne¹.

Pommern må omkring 995 antages at have stået i afhængighedsforhold til den polske hertug eller i hvert fald været ham venligtsindet, og Liutizernes fornyede angreb ved samme tid gav ham lejlighed til som den fraværende kejsers forbundsfælle at vise sine våben hinsides Oder. Også mod Preussen rettede Boleslaw blikket, og han benyttede sig her af et politisk middel, hvis effektivitet han havde haft rig lejlighed til at studere i den ottonske politik: missionen. Der fandtes ganske vist næppe mange disponible polske missionærer, men 996 fik hertugen på dette felt en værdifuld støtte i Adalbert (Wojciech) af Prag. Dennes første indsats synes at have været oprettelsen af Benediktinersamfundet i Międzyrzecze (Meseritz) i Poznan, men foråret 997 rejste han til Preussen, ledsaget til Danzig af polske soldater og iøvrigt sikkert overtalt af Boleslaw, ti det var næppe i overensstemmelse med hans oprindelige planer, som synes at have været mission blandt Liutizerne. Adalberts missionsgerning blev imidlertid kort, 23. april samme år myrdedes han i nærheden af Pillau.

Den polske hertug indså hurtigt de muligheder, der herved åbnedes for ham. Hans første handling var at udkøbe martyrens jordiske rester, som højtideligt bisattes i Gniezno (Gnesen), men tanken om oprettelse af et selvstændigt polsk ærkebispedømme har ikke været langt borte. Allerede Mieszkos politik havde peget herimod, ti en ærkebispes stol ville gøre den polske kirke afhængig af Rom alene og være det første skridt mod politisk emanci-

¹ Når Erik Arup (Danmarks Historie I (1927), 128—129) lader Sven blive i Vesteuropa som vikingehærens fører, er dette uden hjemmel i de engelske kilder, hvor Svens navn forsvinder efter 995, og i strid med Adam af Bremens oplysninger om Svens hjemkomst til Danmark. L. Weibull (Kritiska Undersökn., 101) mener, at Sven er vendt hjem efter midten af 990'erne. Adams fortælling om kampe mellem Sven og den svenske konge Olav skal muligvis blot opfattes som en dublering af beretningen om modsætningsforholdet mellem Sven og Erik Sejrsæl.

pation og en kongekrone. Det store antal munke og prælater, som havde fulgt Adalbert til Polen, gjorde planen praktisk gennemførlig, og det var da næppe heller uden Boleslaws medvirken, at Adalberts broder, Gaudentius, der havde ledsaget martyren på den skæbnesvangre missionsrejse, men havde undgået at dele skæbne med ham, ankom til Rom, hvor han sidst i året 999 indviedes til ærkebisp for St. Adalbert. Omtrent samtidig er en ny kirkeprovins, Polen, blevet oprettet, og ved denne tid fulgte også Adalberts kanonisering.

Boleslaw havde kunnet nå dette mål uden derved at komme i strid med kejserens interesser, ti Ottos tanker om virkeliggørelsen af Gudsriget på jorden med kejser og pave som bærere af een udelelig magt var næppe uden realpolitisk indhold¹. Ved denne *Renovatio Imperii* ville kejserens overherredømme kunne sikres i Central- og Osteuropa, uden at de unge nationale stater Polen og Ungarn blev gået for nær. Slaverne kunne indtage deres plads i Imperiet ved siden af Rom, Gallien og Tyskland. Den lærde, men politisk kyniske Gerberts bestigelse af pavestolen som Sylvester II betød, at disse tanker skulle prøves, og den nye pave så gerne, at de vestlige Slaver blev knyttet fast til Rom som modvægt mod det Byzans-orienterede Rusland. Boleslaw var her den rette mand at støtte sig til. Han hævdede netop ved denne tid sine våbens magt ved at tilbageerobre distriktet Krakow, der en tid havde været besat af Tjekkerne.

Tidligt i året 1000 udspillede da i Gniezno en række begivenheder, som både af samtid og eftertid er blevet højst forskelligt bedømt. Den unge kejser havde besluttet at ledsage den ny-

¹ Dette er overbevisende begrundet af P. Schramm: *Kaiser, Rom und Renovatio* (1929), og har vundet almindelig anerkendelse. Jfr. Z. Wojciechowski: *La «Renovatio Imperii» sous Otton III et la Pologne*, *Revue Historique CCI* (1949), 30—44. I Ottos *renovatio* er det egentlig antikke element ikke meget fremtrædende, langt større betydning har Karl den Store som forbillede. Jfr. senest fra tysk side C. Erdmann: *Das ottonische Reich als Imperium Romanum*, *Deutsches Archiv f. Gesch. des Mittelalt.*, 6 (1943), 412—441.

indviede ærkebisp til Polen for at vise sin afdøde ven, nu St. Adalbert, en sidste ære. Han modtoges ved grænsen af Boleslaw, som under de største æresbevisninger ledsagede ham til Gniezno, hvor de pavelige beslutninger kundgjordes og en synode sammenkaldtes for at organisere det nye ærkebispedømme og oprette bispestole i Krakow, Breslau og Kolberg, svarende til de tre provinser, der nyligt var inkorporerede i det polske rige. Den polske hertug fik herefter en lignende stilling indenfor den polske kirke som kejseren indenfor den universelle. Boleslaw var nu en fyrste indenfor imperiet, Romerfolkets allierede og ven, han fik overdraget alle rigets religiøse pligter og rettigheder både i Polen og i alle de barbariske områder, som var eller ville blive erobret af Polen¹. Otto har måske næppe i dette set en selvstændiggørelse af Polen, mulig er Boleslaw udfra hans synspunkt endog blevet knyttet fastere til den romerske kirke og kejseren ved disse handlinger, men reelt måtte den polske kirke og hermed det polske rige herefter indtage en langt mere uafhængig stilling end før; den indtil da ydede tributbetaling indstilledes nu².

I Pavens og den romerske kejsers universalrige var denne ændring i Polens stilling på sin plads, men mod gammel tysk østpolitik var det et forræderi, Otto her havde begået. Stemningen i tyske kirkelige krese afspejles i Thietmars harmdirrende kritik af denne kejser, der gjorde den skatskyldige til herre, *tributarium fecit dominum*, og dette var vel også, hvad

¹ Gallus, *Chronicon*, M. G. H. SS IX, 429.

² Om Adalberts mission og begivenhederne i Gniezno jfr. A. Brackmann: *Die Anfänge des polnischen Staates*, 1010 ff.; M. Z. Jedlicki: *Stosunek prawny Polski*, 177 ff.; A. F. Czajkowski: *The Congress of Gniezno*, *Speculum* XXIV (1949), 339—56, S. Kętrzyński og P. David i *The Cambr. Hist. of Poland* I, 23, 63—64; F. Dvornik: *The Making of Centr. and East. Europe*, 128 ff., og *The First Wave of the Drang nach Osten*, 143—44; Z. Wojciechowski: *La «Renovatio Imperii»*, samt den disse steder anførte litteratur. Wojciechowski lægger i begivenheden, at Boleslaw nu overtager den ottonske hierakiske statsorganisation med mission og kirke som afgørende faktorer i beherskelse og administration af landet.

der i virkeligheden var sket¹. Da Boleslaw efter at have ledsaget kejseren til Magdeburg, hvor de var Palmesøndag, vendte hjem til sin hovedstad, kunne han i langt højere grad end tidligere føle sig som dominus.

Om Boleslaws videre handlinger i året 1000 haves ingen tilförladelig underretning, men den polske fyrste har næppe haft ro til at hvile på sine laurbær efter mødet i Gniezno. Den udsatte sydgrænse krævede stadig opmærksomhed, østgrænsen var langt fra sikker, og i vest var Liutizerne en konstant fare, så det er tvivlsomt, om han har kunnet sætte meget kraft ind mod nord, hvor det nyoprettede ærkebispedømme i Kolberg ikke synes at være kommet længere end på pergamentet; vidnesbyrd om dets praktiske virke savnes i alle tilfælde.

Missionen var i disse egne kun netop begyndt. Vi hører, at der 1001 på initiativ af Bruno af Querfurt, Otto III's kapellan, og efter fælles henstilling fra Otto og Boleslaw udsendtes to St. Romualds munke, som slog sig ned i klosteret Międzyrzecze (Meseritz) for at forberede en mission blandt Liutizer og Pommeranere, der dog ikke nåede at komme til udførelse, idet begge myrdedes 1003, endnu før de var kommet af sted. Bruno af Querfurt, der 1009 påbegyndte en mission blandt Preusserne og Jadzvingerne øst for Masovien, led martyrdøden samme år. Boleslaws ry som missionsfyrste øgedes herved, men om egent-

¹ Thietmar: *Chronicon* V, 10, ed. Holtzmann, 232. A. Brackmann understreger, at begivenhederne i Gniezno fra kejserens synspunkt var højst ønskværdige og fremhæver Ottos selvstændighed, således som forholdet fremgår af tyske kilder, der ganske vist næppe svarer til virkeligheden — paven medvirker på vanlig måde — men er talerør for kejserens opfattelse og politik (*Die Anfänge*, 1005). Polen er ikke på nogen måde blevet uafhængigt ved Gniezno år 1000 (*Reichpolitik und Ostpolitik*, 959—60). Dette er dog næppe ganske rigtigt. De tyske kilder tager netop ved denne begivenhed afstand fra kejseren, hvis nye tanker de ikke kan følge, og netop ved at give ham hele skylden som den politisk ansvarlige, giver de indtryk af kejserens selvstændige optræden. At Otto skulle have følt sig som egenmægtigt handlende overfor paven, er ganske urimeligt at antage, og at nyordningen betød en tilsidesættelse af navnlig Magdeburgs interesser, lader sig ligeledes vanskelig bortforklare.

lig beherskelse af Østersøegnene vidner disse begivenheder ikke just¹.

Den polske hertug har mulig omkring 995, hvor hans politik koncentrerede sig om Østersøområdet og kampene mod de oprørske Slaverstammer, kunnet udøve en ganske effektiv kontrol af Pommern, men i 990'ernes slutning lagde andre opgaver, navnlig forholdene mod syd, beslag på hans kræfter. Til Danzigområdet havde Boleslaw ikke kunnet udstrække sin magt, således som begivenhederne omkring Adalberts martyrium viser: han måtte udkøbe helgenens legeme med klingende mønt, og skønt Adalberts sendelse, vistnok imod missionærens eget ønske, til området ved Weichsels munding kan ses som et tegn på, at Boleslaw betragtede Odervejen som nogenlunde sikret, er det dog lidet sandsynligt, at hans indflydelse over de isolerede og ufremkommelige pommerske egne og den blomstrende handelsby ved Oders munding har haft megen vægt, efter at han havde måttet vende sin slagkraft mod andre mål.

Det har været i såvel Boleslaws som Wollins interesse at opretholde et neutralt og måske endog venskabeligt forhold, men intet tyder på, at den polske hertug har kunnet vente eller forlange mere ved denne tid. Hvorfor skulle han også have henlagt det nye pommerske bispesæde til Kolberg og ikke til Wollin, således som Otto af Bamberg et godt århundrede senere gjorde det, hvis denne rige storstad havde været i hans besiddelse? Boleslaw havde vel ikke opgivet sine politiske planer i Østersøområdet, og det er overvejende sandsynligt, at der ved de »barbariske områder«, som omtales af Gallus under skildringen af begivenhederne i Gniezno, netop er tænkt herpå. Men den polske fyrstes politik i disse egne måtte være en politik på langt sigt og i hovedsagen præventiv, den var en imødegåelse af de angreb, som stadig kunne forventes fra de urolige stammer, og han måtte, atter udfra defensive synspunkter, med bange anelser følge den danske kong Svens stigende magt og udsigten til en genoptagelse af den danske politik på Østersøens sydkyst.

¹ Kętrzyński i *The Cambr. Hist. of Poland*, 30; P. David, *ibid.*, 66—67.

Boleslaw havde imidlertid aldrig prøvet andet end krig til lands og savnede sandsynligvis en egentlig flåde; det kan næppe have været hans skibe, der deltog i det i Nordens historie så afgørende søslag, som fandt sted vistnok endnu i samme begivenhedsrige år 1000.¹

De Vender, hvis okser gabede med deres jernmunde mod Erik jarls mænd, må have været folk, som kunne monstre en betydelig flåde, og som i lighed med den polske hertug følte truslen fra den danske magtudfoldelse, men havde faren mere umiddelbart inde på livet. Alt peger mod vikingerne fra Wollin, de samme Vender, som vi må tro kæmpede i Hjørungavåg for Harald Gormsen, hvem de var forblevet trofaste efter hans fordrivelse, som havde taget Sven til fange, og som senere synes at have støttet Erik Sejrsæl ved hans angreb på Danmark. Alene udfra skjaldekvadets udtryk er dette den rimeligste antagelse, og den politiske situation ved Østersøens sydkyst støtter Snorres fortolkning af Haldors ord.²

Norske historikere har forlængst fremhævet den indrepolitiske baggrund for Olav Tryggvesens sidste kamp. Hans magtover-

¹ Are Frode giver dette årstal i *Íslendingabók*, k. 7, F. Jónssons udg. (1930), 29: »En Óláfr Trygvasonr fell et sama sumar at søgo Sémundar prestz. . . þat vas CXXX. vetrum epter dráp Eadmundar, en M. epter burþ Cristz at alþýþo tali«. (. . . som alle siger). Også Adam af Bremen (II, 42, Schmeidlers udg., 101) synes at henlægge slaget til året 1000, idet det efter skildringen af slagets virkninger umiddelbart følgende afsnit indledes med ordene: »Interea millesimus ab incarnatione Domini annus feliciter impletus est, et hic est annus archiepiscopi XII^{us}«. Med mindre Sæmund har kendt Adam, hvilket ganske vist ikke kan helt udelukkes, har vi to uafhængige kilder at bygge på med hensyn til slagets datering. A. D. Jørgensens argumenter (*Årb. f. nord. Oldk.*, 1869, 284—299) for at henlægge slaget til 1002 er ikke holdbare.

² Også Sam. H. Cross (*Scandinavian-Polish relations*, 139) og L. Koczy (*Polska i Skandynawja*, 244—45) anser det udfra den almindelige politiske situation i Polen for urimeligt, at Boleslaw skulle have støttet Olav. De forsøg, som Cross og Koczy gør på at løse problemet om Venderne i det nordiske søslag, er derimod ganske uantagelige. Her spiller den ukritiske benyttelse af sagaerne atter ind.

tagelse synes at være gået uden større besvær, og i Viken og på Vestlandet voldte det kristningsarbejde, som blev Olavs kongegerning, heller ikke afgørende vanskeligheder. Det danske styre, forbindelsen med Vesteuropa og Harald Gráfells religionspolitik havde banet vejen i disse egne, ligesom Erling Skjalgsson fra Sole, der skal have været gift med Olavs søster og herse over landet fra Lindesnes til Sognsoen, var kongens kraftige støtte. Men anderledes lå forholdene i Hålogaland og Trøndelag, her stødte kristenkongen på indgroet modstand, ti Trønderne var næppe blinde for, at kampen for kristendommen tillige var en kamp for en stærk kongemagt. »Trønderne var trodsige,« siger Tord Kolbeinsson, »det kunne ingen forhindre.« Heroverfor slog Olav øjensynlig ind på en tvangspolitik, han blev »den mod helligdommene grumme konge.« »Den gavmilde fyrste ville lade opbrænde de meget talrige offerhuse og templer; han bød at ødelægge de hedenske gudebilleder« beretter Hallar-Stein, og Hallfred siger: »Den skik er nu hos Sygnernes fyrste, at blot er forbudte; vi må undgå alle nornebestemmelser, man før har troet på.«¹

Kirken og kongsgården på Nidarnes var dog ikke tilstrækkelig til at bøje den trøndske modstand, og den stærke koalition, der dannedes i slutningen af 990'erne med kong Sven af Danmark som ledende, føjede udenlandsk trusel til den indre modstand. Olav valgte under disse omstændigheder offensiven, men han indså, at hans egen styrke var for svag mod den forenede dansk-svenske, og han vidste, hvor hjælpen var at hente. I årene omkring 1000 var Wollin den eneste betydelige flådemagt, som Olav kunne være sikker på at have på sin side. Som han selv måtte denne by være forberedt på et angreb fra Danmark. Olav slap igennem de danske farvande og forenede sin styrke med den vendiske, men selv denne alliance viste sig for svag under den afgørende styrkeprøve; Olav faldt, og Venderne flygtede.

Haldor fortæller, at Olav kom til slaget med 71 skibe, men

¹ Tord Kolbeinsson: Belgskakadrápa, Den norsk-isl. Skjaldedigtn., B I, 202; Hallfred: Óláfsdrápa, ibid., 149; Hallar-Stein: Rekstefja, ibid., 527; Hallfred: Lausavisur, ibid., 159.

det er usikkert, om skjalden her medregner den vendiske styrke; dog er det urimeligt med sagaskriverne at antage, at den norske flåde indskrænkede sig til 11 skibe. Med 11 skibe styrede Olav ifølge Hallar-Stein ud af Trondhjemsfjorden, men herved skal sikkert kun forstås Olavs personlige flåde, ti om egentlig trondsk ledingsopbud har der næppe været tale. Hallfred synes netop i Trondernes svigten at se årsagen til Olavs nederlag: »Kongen måtte for stærkt savne Trondernes følge,« siger han. Fra Vestlandet har Olav derimod fået bistand. Historia Norvegiæ nævner deltagelse fra Gulatingslag — nogle få, siger forfatteren, idet han nemlig opfatter de 11 skibe som Olavs samlede styrke i slaget — og i Háttalykill, som forfattedes på Orknøerne omkring 1145, synes de sognske mænds støtte at være forudsat.¹

Om den dansk-svenske flådes størrelse vides intet sikkert. Den norsk-islandske historiedigtning, der aldrig blev træt af at søge forklaring på den strålende helts nederlag, formindskede Olavs og forstørrede modstandernes styrke, men historisk realitet tør vi ikke se i dens oplysninger.

Adam af Bremen betragtede slaget i Øresund som et rent dansk-norsk opgør, hverken svensk deltagelse eller Erik jarls tilstedeværelse omtales af ham, men Adams tradition dækker ikke de faktiske forhold. Háttalykills digter, der så begivenhederne fra en fjern Atlanterhavssø, men synes at have støttet sig til en særdeles pålidelig tradition, stiller svenske og danske lige blandt Olavs modstandere, kun i den egentlige norsk-islandske digtning funkler Nordmanden Erik jarl som den, der alene af modstanderne kunne besejre Olav Tryggveson, dog nævner Hallfred, at Olav forsvarede skibet mod Danerne, og Rekstefja anser Sven for Olavs hovedmodstander. At det virkelig var Erik, der ved kampens slutning erobrede Ormen Lange, må vi have lov til at tro udfra Haldors og Hallfreds enstemmige forsikring, men selv i Haldors panegyriske Eriksflok skimtes forholdenes rette sammenhæng: Erik modtager glad Ormen efter slaget; han var i en andens tjeneste.

¹ Historia Norvegiae, Mon. Hist. Norv., 117; Háttalykill, Den norsk-isl. Skjaldedigtn., B I, 505.

Der kan da heller ikke være tvivl om, at det var kong Sven, der var den ledende i koalitionen mod Olav. Olaf af Sverige var på dette tidspunkt endnu ikke voksen, og hvad var vel en landflygtig jarl mod sejrherren fra England, kongen af Danmark og sikkert den faktiske magthaver i Sverige? Af slagets følger ses det tydeligt, hvor den virkelige magt lå. At Adam af Bremen lader Sven alene blive herre i Norge bør ikke på forhånd tillægges for stor vægt, ti Adam så forholdene gennem danske briller, men også hos Tord Kolbeinsson er Sven og endnu Knud den Store Norges overherre, først hos 12. årh.s norsk-islandske forfattere, tidligst i Noregs Konungatal og hos Theodricus, træder jarlesønnerne selvstændigt op, og det er også først her, at den svenske konge som en konsekvens af sin deltagelse får del i byttet. Kong Sven havde benyttet sig af den svenske flåde og Eriks duelighed i kampen mod sin tidligere staldbroder fra Englandstogene, men han var ikke til sinds at dele byttet. Ingen kunne true ham nu, Olav Tryggveson var faldet, og Wolinerne havde måttet tage slugten.

Som i Frankrig Rolands satte i Norge og Island Olavs tragiske endeligt sindene i bevægelse. Til det sidste havde man set ham stå brynjeklædt i stavnen, men efter slaget var han ikke at finde; var den strålende kriger da virkelig død? »Der var den kriger, der fortalte det om Tryggves svigfri søns liv, at mændenes konge levede endnu; man siger, at Olav er sluppet levende fra kampen« fortæller Hallfred, »men det er værre end som så; man opstiller formodninger langt fra sandheden,« . . . og »nu har man (da også) med sandhed erfaret fra det vældige slag i syden, at kongen er faldet; jeg ænsrer ikke meget folks upålidelige tale.« Skjalden slugte sin smerte og bekendte, hvad han mente at måtte anse for sandheden, men med ham begynder en tendens, som blev bærende i den norsk-islandske digtning. At Olav Tryggveson havde tabt lod sig ikke bortforklare, men kun en knusende overmagt kunne have medført dette nederlag. Allerede hos Hallfred kæmper Olav alene mod to modige konger og en jarl som den tredje; Venderne lades uomtalt, skjalden fortier den fulde sandhed, og snart vidste man, at Venderne havde

svigtet Olav i kampen. »Jeg vil ikke nævne — men jeg stævner ham nær: niddingen har nedadkrummet næse — ham, som sveg kong Sven ud af landet og bedrog Tryggves son,« siger Stefuir om en mand, som de islandske sagafolk identificerede med Sigvalde, en jævnføring, som vi vel ikke uden videre tør tro, men som det dog udfra den rolle, som Wollin har spillet i Sven I's historie, ligger nær at henføre til Wollins styrer. Vi ved blot ikke, om denne virkelig var Sigvalde.¹ Men det var ikke nok, at Venderne svigtede, hos Snorre kæmper de på modstandernes side, og således bortforklarede den store sagaskriver Haldors udsagn. Hverken Hallfred eller de senere forherligere af Olav Tryggveson tør vi tro. Alene Haldor, som digtede til Erik jarls pris, og for hvem hensynet til Olavs minde måtte træde i baggrunden, har opbevaret sand underretning for eftertiden; alene det billede, som han giver af kampen, stemmer med de politiske betingelser, som vi på grundlag af tilforladelige kilder må tro var til stede i Norden og Østersøområdet omkring år 1000.

Vi ved ikke, om kong Sven i den følgende tid har syslet med planer om at forfølge sejren og genvinde det gamle danske herredømme over Wollin, således som det havde eksisteret under Harald Gormsen. Det ligger nær at antage, omend ordningen af forholdene i Norge må have beslaglagt nogen tid, og hensynet til den polske magt vel også har spillet ind i overvejelserne. Den sidste faktor har dog næppe virket meget afskrækkende på Skandinaviens herre. Hertug Boleslaw havde andre og vigtigere ting at tage vare paa ved denne tid, og som omtalt var hans reelle magt i Pommern næppe stor. Det var søen og ikke de ufremkommelige pommerske sumpe og skove, der var alfarvejen til Wollin. Tilmed indtraf der i 1002 begivenheder, som snart måtte fjerne enhver rest af betænkeligheder hos kong Sven.

Hertug Boleslaw havde med rette kunnet mene, at en nær tilknytning til kejser Otto var i hans sande interesse, han havde herved opnået at sætte bom for østtysk indflydelse i sit rige og tillige personligt erhvervet en langt selvstændigere stilling overfor riget. Kejseren var ganske ung, så alt tydede på, at den

¹ Stefuir: Lausavísur, Den norsk-isl. Skjaldedigt., B I, 146.

udvikling, der var påbegyndt ved handlingerne i Gniezno år 1000, kunne fortsætte fremover. Da døde Otto pludseligt 1002, og med hans død brast også tankerne om *Renovatio Imperii* og Gudsriget på jorden. Hans efterfølger Henrik II genoptog den nationaltyske politik. Boleslaw havde 1002—1003 været optaget af forholdene i Böhmen, som han havde underlagt sig, men endvidere benyttede han tronstriden i Tyskland til at bemægtige sig Øvre Lausitz og Meissen m. m, hvilket dog omgående resulterede i en krig med Sachsen. Henrik II, hos hvem den polske hertug indfandt sig i juli 1002, nægtede at forlene Boleslaw med Meissen, og dermed var bruddet åbent mellem de to fyrster, omend den egentlige krig først begyndte 1004. I denne kamp, der med korte afbrydelser fortsattes til 1018, havde Henrik forbundet sig med de endnu hedenske Liutizer, og det var nu alene den polske missionsfyrste, der blev genstand for de nordvestslaviske stammers had. Pommeranerne blev atter ganske uafhængige.¹

Det havde under disse omstændigheder næppe været vanskeligt for Sven Tveskæg at genvinde det danske herredømme i Wollin, men vi hører intet herom, og endnu i 1002 indtraf de blodige begivenheder i Danelagen, som blandt andet skal have kostet Svens søster livet. Fra nu af blev England den bestemmende faktor i kongens udenrigspolitik; først Svens søn, der fra 1018 som Knud den Store atter samlede faderens vikingerimperium, fik stunder til at vende opmærksomheden mod den vendiske Østersøkyst. Hans moder, hertug Boleslaws søster, havde, efter at hun var blevet forskudt af Sven, fundet et asyl i disse egne.

¹ K. Tymieniecki: *History of Polish Pomerania* (1929), 16; E. Hanisch: *Die Geschichte Polens* (1923), 18; S. Kętrzyński i *The Cambr. Hist. of Poland* I, 24—29; Z. Wojciechowski: *La «Renovatio Imperii»*, 42.

Zusammenfassung.

Der Fall Olav Tryggvesons und die Wenden.

In der ältesten nordischen Geschichte nimmt die Niederlage des norwegischen Königs Olav Tryggveson eine zentrale Stellung ein. Lange Zeit wurde die späte isländische Überlieferung als beste Quelle für diese Begebenheit verwertet, und in den historischen Darstellungen wurde eine Auffassung vertreten, die nicht von der klassischen Schilderung in Snorre Sturlasons Heimskringla sehr verschieden war.

Gegen den Quellenwert der Sagaschilderungen wurde aber mit Lauritz Weibulls »Kritiska undersökningar i Nordens historia omkring år 1000« (»Kritische Untersuchungen zur Geschichte des Nordens um das Jahr 1000«), 1911, ein Grundschiuss gerichtet, denn Weibull zeigte, dass die späte isländische Auffassung eine ältere Tradition als Voraussetzung hat und sich davon entwickelte. Aus diesem Grund war es für den schwedischen Historiker nicht möglich den Sagas zu folgen; die ältesten Quellen, namentlich Adam von Bremen und die kurzgefassten norwegischen Darstellungen *Historia Norvegiae* und *Ágrip* (2. Hälfte des 12. Jahrhunderts), mussten vorgezogen werden. Die Schlacht war dementsprechend nicht bei der Insel Svolder in der Nähe von der deutschen Ostseeküste zu suchen, aber vielmehr in Öresund, und Olav war nicht als der Angegriffene aufzufassen, sondern als der Angreifer.

Obwohl viele Historiker später die alte Auffassung verteidigt haben, sind die Hauptfolge Weibulls stets von weiteren Kreisen anerkannt worden und in der neuesten Zeit auch von Ove Moberg verteidigt in einer Abhandlung in der norwegischen Historischen Zeitschrift (Bd. 32, 1940), wo gezeigt wird, dass die Ausdrücke von den Skaldendichten besser zu verstehen sind, wenn der Schlachtplatz in Öresund gesucht wird.

Wenn man aber auch mit Weibull zugibt, dass die späte isländische Überlieferung auf Hauptpunkten keinen wesentlichen Quellenwert enthält, ist es doch nicht sicher, dass die Auffassung, die bei Adam von Bremen vertreten wird, als historische Wahrheit zu betrachten ist. Für die ganze norwegisch-isländische Literatur, auch für *Historia Norvegiae* und *Ágrip*, ist nämlich die Verbindung Olavs mit den Wenden eine wichtige Voraussetzung, die nicht von der übrigen Traditionsentwicklung aus ihre Erklärung findet. Die Grundlage findet man aber im Eriksflokr des Haldors, in welchem erzählt wird, dass Olav vom Süden zur Schlacht gekom-

men ist, und dass wendische Kriegsschiffe ihn gegen Erik Jarl unterstützt hätten. Dieser Bestätigung gegenüber muss auch die Darstellung Adams zurücktreten.

Bei Snorre wurden diese Wenden als die Jomsburgwikingen mit dem Wendenkönig Burislav als politische Hintergrundgestalt aufgefasst. Viele Historiker haben in diesem Burislav die polnischen Herzoge Mieszko I und Boleslaw Chrobry erkennen wollen, aber die Überlieferung ist auf diesem Punkt so unsicher und von den Ereignissen unter den dänischen Kriegen gegen die Wenden im 12. Jahrhundert beeinflusst, dass man davon nicht über die Stellung Boleslaw Chrobrys den nordischen Streiten gegenüber schliessen kann. Wenn Snorre anderseits Haldors Wenden als die Jomsburgwikingen auffasst ist dies auch nicht ohne weiteres glaubenswürdig, denn in den oben erwähnten Studien gelangte L. Weibull zu dem Erfolg, dass die historische Existenz der Jomsburgwikingen unwahrscheinlich ist. Die Analyse Weibulls ist doch auf diesem Punkt nicht ganz annehmbar, und namentlich ist es von den Schilderungen in zuverlässigen Quellen zu schliessen, dass bei der Flucht des dänischen Königs Harald Gormsen und der Gefangennahme seines Sohnes und Nachvolgers Sven Gabelbart die Jomsburgwikingen eine wichtige Rolle in der nordischen Geschichte gespielt haben. Weiter haben die deutschen Ausgrabungen in Wollin gezeigt, dass in der Stadt, welche in den nordischen Quellen als Jomsburg erwähnt wird, am Ende des 10. Jahrhunderts eine bedeutungsvolle Wikingerniederlassung zu finden war. In dieser Stadt wird man wohl auch den grossen Hafen der Ūbābas bei Ibrāhim ibn Jacqūb suchen müssen, dagegen kaum die Vuloini bei Widukind.

Es ist kaum annehmbar, dass in der Regierungszeit Harald Gormsens (bis ca. 986) die Odermündung und Wollin von entweder deutschen oder polnischen Machthabern kontrolliert worden ist, und nach 983, wo der Dänenkönig Deutschland gegenüber eine ganz selbstständige Stellung einnahm und wohl noch dazu mit den slavischen Auführern einverstanden war, musste die Besitzung Haralds von Wollin für den mit dem deutschen Kaiser verbündeten Polen eine vergrösserte Gefahr darbieten.

Mit dem Vertreiben Haralds wurden aber diese Verhältnisse geändert. Sven Gabelbart musste jetzt für Wollin der Hauptfeind sein, und es ist zu glauben, dass eine Annäherung zu Polen stattgefunden hat, jedoch schweigen die Quellen darüber. Das Dagome iudex-Fragment (ca. 990) zeigt uns Polen mit dem damaligen Pommern eingeschlossen, aber es bleibt trotzdem unsicher, ob Polen eine wirkliche Kontrolle über diesen schwer zugänglichen

Gegenden ausüben konnte. Wollin wird in diesem Aktenstück nicht erwähnt.

Es scheint glaubenswürdig, wenn Thietmar die ersten Wikingerzüge Sven Gabelbarts als eine Folge der Gefangennahme des Königs von aufrührerischen Normannen, wahrscheinlich die Wollinier, betrachtet. Das Lösegeld, womit er seine Freiheit kaufen musste, hat ihn gezwungen einen Ausweg zu suchen um das Heer zu bezahlen. Doch hat die Abwesenheit des Königs Dänemark als leichte Beute liegen lassen; in dieser Zeit wird wohl der von Adam erwähnte Angriff verbundener »Sclavi« und Schweden stattgefunden haben. Die historische Wahrheit dieses Angriffes wird man nicht bezweifeln dürfen, indem die Darstellung Adams sowohl eine nordische (Haupttext) als auch eine kontinentale (schol. 24) Überlieferung darüber bietet. Weil aber das Wort »Sclavi« bei Adam nur als Bezeichnung für Wenden und nicht für Polen gebraucht wird, und es weiterhin nicht wahrscheinlich ist, dass entweder der polnische Herzog oder die eigentlichen wendischen Stämme auf diesem Zeitpunkt im Stande waren, eine Flotte gegen Dänemark zu rüsten, scheint die Schliessung nahe zu liegen, dass auch bei dieser Gelegenheit Wollin eine Rolle spielte. Die allgemeine politische Lage bestätigt dies.

Mitte der 990-Jahren ist der schwedische König Erik der Siegreiche gestorben, und kurz danach ist Sven Gabelbart nach Dänemark zurückgekommen, wo er in dem ganz jungen Schwedenkönig Olav keinen Gegner gefunden hat. Kurz danach hat Sven mit der Witwe Eriks die Ehe geschlossen und erwarb wohl dadurch auch in Schweden grossen Einfluss. Die Söhne Erik und Sven des norwegischen Jarl Håkons waren an der Seite des Dänenkönigs zu finden.

Für Herzog Boleslaw von Polen scheint in der ersten Hälfte der 990-Jahren die Bekämpfung und Unterlegung der unruhigen Slavenstämme ein Hauptziel gewesen zu sein, aber die Missionsgeschichte deutet nicht auf wirklicher polnischer Beherrschung des Ostseegebietes in den Jahren um 1000, auf welchem Zeitpunkt der Polenfürst auch seine Aufmerksamkeit den Verhältnissen im Süden widmen musste. Dass er bei dieser Zeit eine wirksame Kontrolle über das blühende und reiche Wollin ausgeübt hat, ist unbestätigt von zuverlässigen Quellen und nicht annehmbar, obwohl ein neutrales und vielleicht freundliches Verhältnis zwischen den zwei Mächten sich von der politischen Lage schliessen lässt.

Die wendischen Unterstützer Olav Tryggvesons in der Seeschlacht in Öresund sind vielmehr als die Wollinier aufzufassen,

welche Sven Gabelbart als Hauptfeind fürchten mussten. Allein von den Ausdrücken Haldors aus, ist dies die nächstliegende Erklärung, und es gibt keinen Grund die Auffassung Snorres, infolge welchem diese Wenden die Jomsburgwikingen waren, zu bezweifeln.

Wollin war um ca. 1000 die einzige bedeutende Flottenmacht, die dem norwegischen König als sicherer Bundesgenosse beistehen konnte. Olav ist glücklich durch das dänische Gebiet gekommen und hat seine Schiffe mit den wendischen vereinigt. Der Bund aber zeigte sich zu schwach den dänisch-schwedischen Streitkräften gegenüber, und Sven Gabelbart blieb als Überherrscher des ganzen Skandinaviens zurück. Doch scheint es, dass die Verhältnisse ihm nicht erlaubt haben den Sieger zu verfolgen und den dänischen Einfluss auf dem Südufer des Ostsees wieder geltend zu machen. Erst seinem Sohn und Nachfolger Knud dem Grossen wurde diese Rolle zugewiesen.